

Год. VI. ДУБРОВНИК, 15. децембра 1907. Бр. 23.
God. VI. DUBROVNIK, decembra

НА СЕЈЛОНСКОМЕ БРИЈЕГУ.

В. Ђаја, поморач — Биоград.

Osvanu dan Svetoga Nikole. U četiri časa, na oba naša broda koja su se nalazila u pristaništu Pontegale, bilo je ustalo cijelo osoblje i spremalo se da izađe na obalu, udišući jutrnji vjetrić koji donošaše miris vlažne zemlje. Niz dugo povijeno kokosovo lišće, cijedile su se posljednje kaplje blagodatne rose. Tice šarenoga perja prelijetahu i puzahu se uz hrapava debela visokog drveća; nebo plavo preliveno rumenilom, sa broda je izgledalo kao da dodiruje vitke šume na okolo pristaništa.

Okolo pete ure, sa jednoga broda odbi se čamac put obale a nakon malo mu se pridruži i onaj sa drugoga našega broda. Oba su bila puna mrnara u lakim odijelima.

Čamci zajedno stigoše do keja; nekih dvadeset veselih i zdravih ljudi, iskočiše na obalu, gdje ih dočeka Kuzma Makaranin, jer je u *Point de Galle* među svojim stanovnicim morao brojati i jednoga Dalmatinca.

Mrnarska četa predvođena od Kuzme, stiže do jedne povećе куће u predgrađu, sazidane na stubovima, u sredini prostranog vrta ograđena bambusovom trskom, uz koju su se uspinjale razne biljke šarenim cvijećem; a naokolo same куће, veliko lišće bānāna, dopiralo je preko ograde terase, koja je obuhvatala sve četiri куће strane.

Naši pomorci zasjedoše na dugačke klupe namještene duž cijele terase i dok ih Kuzmina domaćica posluživaše kafom i rakijom, oni razgledaše na okolo sebe imanje Makaraninovo koje on nazivaše: Kuzmin spahiluk. Kuzma je prije tri godine kupio ovo imanje, jer je volio vječito zelenilo i more; ali po moru nije htio dalje putovati. On govoraše da je lijepo po moru,

ali ipak da je pravilna naša poslovice: Hvali more, drž' se kraja.

Kuzmin spahiluk bio je podijeljen na četverouglaste dije-love, između kojih su prolazile staze zasute šljunkom. Na je-dnome četverougaoniku Ananas se prav izdizao svojim šilja-stim listom, u sred koga rajsko voće krunisano listićima zasi-ćavaše vazduh jedinstvenim svojim mirisom. Drugo parče bilo je zasijano kafom bijelih cvjetića a do nje je rasla tankovita trska. Pamučne krugljice bijelile su se do niskog džbuna slat-kog crvenog krumpira i do listate krupne repe Jamsa.

Ovi i još neki prostori bjehu bujni, puni života i ploda, a drugi su izgledali tužni, bolježljivi, i to oni koji su bili zasa-deni biljkama umjerenih krajeva zemaljskih, jer je naš vrijedni Makaranin htio da proizvede i kupusa i kukuruza i svega onoga što raste u Dalmaciji, ali je slabo uspjevao i ako ga je mnogo truda stalo.

Pošto zapališe cigarete, uputi se cijela družina put kato-ličke crkve.

Penjući se uz brežuljke, prelazeći visoravne, silazeći i po-novo uzilazeći, naši su mrnari uživali divan prizor vječitog ze-lenila pod ugladenim svodom nježnoga plavetila.

Pošto ostaviše kokosove šume, ugledaše pred sobom ra-vnicu jednakoga zagasitog zelenila, poprijekana bijelim tačkama. Jutrenji vjetric ljuljaše bilje na ovoj ravnici; izgledalo je kao da neke bijelokrile bube lete nad zelenim vodama nekoga je-zera, čiju površinu vjetar nabrkava. Tek što prodoše ovo polje kafom zasijano i otpočеше silaziti, dopre im do uši tiho šušta-nje, a nakon malo visoka trska sakrije im cijelu okolinu na podnožju jednog brijega, pod kojim voda tecijaše.

Prolazili su kroz neke gajeve i šumarke mirisave i br-bljave. Pod gordim visokim drvećem, travice a uz drveće pu-zljivo bilje živjelo je puneći svojim disanjem vazduh zamamnim mirisom, a tice po drveću u ljubaznome ćeretanju nježan glas davahu onim, inače nijemim, džinovima vegetacije.

— Baš mi je žao, što ova šetnja ne će trajati još dvije tri ure, reče jedan među družinom — a drugi odgovori: „Da nas nije Sveti Nikola dovukao, ne bismo ništa vidjeli od ovih ljepota; mi ti samo znamo s broda u nekakovu krčmu.“

— Do pet minuta bićemo na vrhu ove glavice, i tu je crkva — rekne Makaranin, pak ćemo po misi odmah natrag u moj spahiluk, prije neg što sunce zapeće.

* * *

Na jednoj visoravni podizala se Crkva. Skromna zgrada od kamena olijepljena krečem, i žutkastom bojom premazana. Naokolo crkve nekoliko lijepa drveća, a ostali prostor bio je prekriven džbunom između kojega kamenje provirivaše.

Crkva se podizala u sredini slikovitog vijenca zelenih brežuljaka. Na nekih trista metara od crkve, bio je stan jednoga bataljona irskog pješadijskog puka. Crkva i kasarna, to su bile jedine dvije zgrade koje su se vidjele doklegod je oko moglo doprijeti.

Ovdje su sveštenik i vojnik bili susjedi usamljeni.

Prvi se tu bješe nastanio, da bi neznabošcima propovijedao pravdu i ljubav, a drugog postaviše, da pokaže urođenicima kako nijesu svoji gospodari u rodenoj i sopstvenoj zemlji. Ali ipak crkva i kasarna življahu u ne može se boljem sporazumu, te neznabošci postajahu Hrišćani, ne razumjevši šta su postali, a snošahu nametnute im gospodare, plaćući za lijepom izgubljenom slobodom.

* * *

Kada naši stigoše do crkve još ne bješe nikoga.

Zavališe se pod jedno drvo, a dok se razgovarahu, otpočeše se vjernici kupiti, i mlađo zvono nad crkvom razbi tišinu.

Naši mnrari saslušali su Misu pobožno se moleći svome pokrovitelju Nikoli putniku. Daleko su njihove misli lijetale! Oni su se na ovom cejlonskome brijegu naj manje za sebe molili, već su srdačnu i dugu molitvu čitali za udaljenu rodbinu i otadžbinu.

Pošto se svrši služba Božija, naši se mnrari vratiše Makaraninovoj, kući gdje slatko ručaje i ponapiše se, te u pjesmi i razgovoru provedoše do deset ura noći, kada se na svoje brodove vratiše.

Nastajnog jutra svi ustadoše na poziv nostroma,* osim mladića Grgića, koji bješe popio nekoliko čaša suviše,

* Naj stariji između mnrara.

te stignuvši na brod, zagrijan od pića, zaspao na kašćelu ; kada se u zoru probudio, osjeti da mu je teško i legne u postelju. Sutra dan pojavi se na njemu teška groznica ; sazvaše liječnika, koji naredi da se bolesnik odmah prenese na obalu u gradansku bonicu, jer se bilo pojavilo zapaljenje pluća.

Osmoga dana po Nikolj-dnu, ponova se naši pomorci krenuše put crkve, ali ne bjehu veseli, niti ih predvođaše Makaranin, već snuždeni i pred njima sveštenik izgovarajući tužnim glasom molitve mrtvih.

Grgić umrije nakon šest dana bolovanja. Kapetani s osobljem sa oba naša broda, kapetani i po neki mrnar sa drugih brodova u pristaništu, austrijski konsuo, zastupnici pristanišne, carinarske i gradske vlasti, u osam ura iz jutra krenuše se iz bonice da otrpate mrtvo tijelo tužnoga Grgića do groblja.

Pred sprovodom idaše jedan mrnar, iz istog sela odakle i pokojnik, noseći veliku crnu krstaču, na kojoj je bila prikucana tabla s natpisom : Gašpar Grgić iz Pelješca u Dalmaciji, preminuo 12. decembra 187* u dvadesetdrugoj godini svoga života. Mrnari, njegovi drugovi, sa austrijskoga broda N. N. ovaj mu spomenik podigoše.

Za krstačom, jedno singalesko dijete u crkvenoj odeždi nosilo je krst pred mrtvačkim odrom, koji su na crnim kolima vukla dva konja. Za krstom je hodio sveštenik. Odar je pokrivala austrijska zastava. Upored mrtvačkih kola, četiri su mrnara nosili zapaljene voštanice, a druga četiri velike vijence od palminog lišća i raznog cvijeća iz bašte Kuzme Makaranina. Pozadi kola išla je pratnja sve dva po dva u redu.

Kad sprovod stiže do vojničkog stana, njemu se pridruži odjeljenje vojnika. Po svršenom obredu crkvenome, snuždeni mrnari spustiše u raku svoga druga, a kad sveštenik, pošto je pokropio grob svetom vodom izreče : *Requiescant in pace*, vojnička truba odsvira počasni pozdrav, a iskrena suza skotrlja se niz junačka lica pokojnikovih drugova.

Svaki od nazočnih baci šaku zemlje na sanduk u kom počivahu posljednji ostaci mladoga Pelješčanina, čija sudbina bješe, u ostalom kao i mnogih njegovih zemljaka, da istrune na drugome kraju svijeta, gdje, možda, nikada suza prijateljska neće orositi njegov grob.

Po vrh groba zadjenuše krstaču, koja će se do koji dan zamijeniti sa kamenim spomenikom.

— Ako ovdje umrem, ne ću bit sam na groblju — promrmlja Kuzma vraćajući se kući sa pratnje.

ANTONIE ANDREA — Majčin ljubimac.

S njemačkog K. Đ.

Još i prije nekoliko godina bijaše ljekarnica na trgu Aleksandrovom, svojina Kunovskih, a stara gospođa sa svojom ćerkom Dorom, koja je sada u jednom siromašnom dvorišnom stanu, stanovaše na prvom spratu svoje vlastite kuće. Emila je, njezinog jedinca, osuđivao cio svijet, osim njegove majke, da je on upropastio porodicu. Stari Kunov umro je još za vremena, te nije doživio ono naj gore, naime da mu sin kao „jednogodišnji dobrovoljac“ bude osuđen na dvije godine zatvora zbog grubog ponašanja naspram jednog pretpostavljenog. Emil pretrpi katastrofu u tome bolje od ostalih članova porodice i vrati se jednog dana svojoj kući veseo, bezobrazan, jedna savršena bekrija. Mati je lila suze radosnice i zaklinjala ga, da njoj za ljubav postane apotekar, na što on vrlo rado pristane i radio je sve donde, dok nije sve upropastio i dok se prezadužena ljekarnica nije mogla više održati.

Sad on htjede u Americi potražiti svoju sreću. Od posljednjeg zaostatka iscrpljenog imanja dade sebi zgotoviti opremu, dirljivo se oprosti s majkom i sestrom — koja je bila nekoliko godina mlađa od njega i koja je malo simpatije osjećala spram brata: Iz ljubomore, bio je on uobrazio! — i nestade ga za godinu i po sa poprišta. Međutim je mati molila Boga, da mu pomogne u tuđini, a plakala bi kadgđ bi spomenula svoga ljubimca. Sestra je živjela u nadi, da ga se već jednom oprostila, i vrijedno je radila kao crtačica u jednoj fabrici porculana. Zarada je bila tolika, da nijesu trpjele oskudicu i ako su jedva mogle priživjeti.

Jedne se ljetne večeri pojavi ožalošćeni emigranat majčinoga srea: on nije bio sličan čovjeku koji je „kušao sreću“ u Americi, već pravome razbojniku. Zaista on nije hvaljenu zemlju ni vidio, a od oceana samo Bremerhaven, ali mu se nje-

gova dobra majka obradovala, kao da je došao uprav iz naj dubljih gudura sjevernih zemalja.

A što on nije doživio! Kako ga je samo usud gonio! Koža ti se ježi slušajući ga: bio je jedanput i opljačkan od gusara. Htio je time reći, da mu „ponos“ nije dozvolio pro-siti od svojih, već da se teško mučio i radio za koru nasušnoga hljeba. A drugi mu je put neka varalica ukrala putni list i podmetnula mu svoj, sa šta u malo da nije nevin stradao. Na poslijetku teško oboli i gotovo da umre od gladi. Ipak ozdravi kao nekim čudom, a želja ga dovede ljubljenoj majci i dragoj sestri.

Baci pola bojažljiv, pola podrugljiv pogled na sestru, koja okrenu od njega svoje blijedo lice. Razgovijetno se moglo s njena lica čitati, da mu ne vjeruje ni riječi.

Mati je drukčija. Gorko oplaka zli udes svoga ljubimca; poče mu tepati i obasipati ga nježnim poljupcima.

Poslije je Dora morala na brzu ruku spremiti večeru, ali mnogo bolju, nego što su ove sirote ženske mogle do sada za se zgotoviti.

„On je tako jadan, on je mnogo patio!“ šaptaše molećivo starica svojoj kćeri. „Kako bi bilo, Dorice, jedna boca vina, to će ga oporaviti! Tà mi ne moramo ove nedjelje kuhati mesa“

Dora klimnu glavom: nije imala srca, da rad sinovljeg povratka materi pokvari radost. Ali u kuhinji podigne svoju malu ručicu: „Zašto nijesam ja čovjek, da pokažem šta je stid i poštenje?“

Emil je neko vrijeme ostao kod kuće, ali se je činilo da prezire svoje susjede, jer nije nikada izlazio iz kuće prije mraka. Doenije se izmijenio kad mu je sestra nabavila pristojno odijelo ispod ruke; čitav bi dan provodio „Pod lipom“ ili drugdje; vraćajući se kući, donosio bi materi kakvu grančicu, ili kutiju čokolade. Starici bi se onda otvorilo srce, te bi sva blažena prolijevala suze radosnice: samo njen ljubimac može biti tako nježan. Dori ne bi nikada palo na um, da je čime obrađuje, ona svaki novčić čuva, kao da se sva sreća u novcu sastoji. Dora je to čula, pa bi joj se srce steglo. Zaista ona nije ni pare u zalud trošila! Ona je jedina među njima znala, kako se teško može pripremiti bar toliko, da mogu obje pristojno živjeti.

„Otkud tebi novaca za cvijeće i slatkiše?“ — zapita ona jednom brata, koji se uvijek sa svoje šetnje vraćao gladan.

„O, pa ja se u Milerovom podrumu gdjekad sastanem sa svojim prijateljima — pristojnim ljudima — odigramo jednu igru, i to je sve!“

„Emile, ti se kockaš?“ — viknu djevojčice preplašeno.

„Samo nikakve moralne pouke, ako smijem moliti!“ — reče on brzo — „Znam ja, da sam ti trn u oku, jer mene majka više voli. Nadam se, da ti ne ću još dugo biti na teretu, jer mislim, da ću kod jednog bogatog samca moći stupiti u službu kao njegov sekretar. Onda ću ti vratiti ono nekoliko groša, što si za me izdala; nemoj se zbog toga zabrinuti.“

To ga zato ipak ne zadržava, da jedne nedjelje ponovno ne zaište od nje novaca: „Samo pet maraka!“ Treba da lično ode u novo zvanje, pa mu trebaju rukavice i još neke sitnice, da bi se načinio pristojan čovjek. Dora mu dade novac i on ode od kuće kao čovjek, koji zna da mu džepovi nijesu prazni.

Mati i sestra ga očekivahu čitavo božje veče; on ne dođe. Starica najzad ode na počinak, te se toplo molila Bogu za sreću svoga sina, sve dok je nije svladao san. Dora joj morade obećati, da ne će leći već da će ga pričekati: „Siroto momče nije valjda još ni večeralo. Neka je rđava sumnja počne moriti, ona je čekala sahat za sahatom, ali njen brat ne dođe.“

Kasno, oko ponoći, neko oprezno tapkaše uza stepenice. „Jesi li ti Emile?“ pitaše ona tiho kroz ključanicu. — „Brzo! Puštaj me unutra!“ — Ona mu otvori i ustuknu: bio je strašan! Prsluk i košulja poderani i krvlju poprskani, krv mu je bez prestanka kapala iz jedne velike grebotine na licu.

„Pomozi mi!“ ječao je on. „Ja moram odavde, moram ostaviti varoš — samo da majka ništa ne čuje!“

Ono što je on dalje zadihan i zbunjen izgovorio, bijaše dovoljno da skrha sree ovog dobrog djevojčeta: on se kockao — izgubio je onih pet maraka i — u očajanju — igrao lažno. Primjetili su — bilo je škandala — i policija priteče u pomoć — više kockara uhvate — on sretno uteče, ali on zna, da će ga „dobri drugovi“ pri preslušanju odati.

„Šta ću sad?“ — jeknu on, te se spusti na jednu stoličicu i plašljivo upre oči u blijedno lice sestrino.

Ona pođe dva-tri koraka prema prozoru i nijemo pogleda kroza nj.

„Šta?“ promumlja on i uhvati čvrsto sestru za ruku. Ona ga privuče bliže k sebi i primora ga svojim neprijatnim ćutanjem, da pogleda kroz prozor u tmurni noćni mrak, gdje je od svjetiljaka blistala mirna, crna površina rijeke.

„Jesi li poludjela?“ viknu on i prestrašeno oturi njenu ruku: on ju je razumio! U svom se kukavičluku grozio od sestre — od vode — od smrti — od onog nepoznatog ničega! „Pusti me! ja moram odavde što dalje, dalje!“

Na ukočenom licu djevojinom zaigra sad tužan smiješak: „Ti misliš na bijeg na daljnji život? Ti? Ali ja sam u očajanju zbog tvoje sramote i tvog pada. Ja ti rado pokazah kako se u krajnoj nuždi spasava od policije, od zatvora, od nevolje i srama, ali šta će biti od naše jadne majke, koja svoju krv kap po kap za tebe daje? Ti bi je ostavio da umre od gladi, kad bi ti bila na teret — grozno! Oh, brate, ti imaš samo jedan jedini izlazak; smrt!“

„Ne mogu!“ zajeca on i pokrije lice objema rukama, a drhtaše cijelim tijelom: „Ne mogu. Ja sam još mlad — zašto se ne bih mogao i ja popraviti? Pomozi mi samo još ovaj put! Daj mi novaca da odem odavde — od sada neka bude sve drukčije: ja ti obećavam!“

Dora uzdahnu; njen oštri izraz lica postade blaži, jer joj je ovo jadno stanje, u kom se sada nalazio njen brat, ulijevalo sažaljenja — onog sažaljenja, koje osjeća plemeniti, jaki spram podloga i slaboga, te je pomiješano sa pomilovanjem i prezrenjem. Ćutke otvori ona kuhinjski ormar, gdje još stajаше sanduče s novcem, odakle je odnio svotu, koju je danas proigrao. Sanduče bijaše zabravljeno; ona se sjeti, da je ključić ostavila u svom stočiću.

„Ovo nam je sva imovina“, promrmlja ona. „S ovim moramo živjeti cijelu nedjelju; ali ću ih podijeliti s tobom. Ako će te ovo spasti, a ti se sjeti, da je to bila oskudica tvoje majke i noćni rad tvoje sestre.“

Gramžljivo gledaše on na sanduče, koje je, ma kako malo bilo, skrivalo u sebi veliku nadu. Međutim Dora stupi tiho u sobu, u kojoj spavaše majka.

Starica se prene: „Jesi li ti, sine, čedo moje?“ Ona ležalaše otvorenih očiju, uznemirena rdavim snovima.

„Majčice, spavaj mirno!“ šaptaše Dora. „On je već došao“.

„Je li dobio službu?“

„Ja... ne znam. Bio je umoran. Sutra će nam sve pričati.“

Utješena sklopi sirota starica oči, da produži spavanje i sanjanje o svom ljubimeu.

Djevojčina je ruka drhtala, kad je uzela ključ i nečujno se vratila u kuhinju. Dočekao je hladan vazduh; njeno srce silno zakueca, njen pogled pun očekivanja pade na kuhinjski prozor iza koga stajaše mrak i rijeka; ne — bijaše zatvoren. Hladan je uzduh dolazio s vrata, koja bijahu širom otvorena. U kuhinji ne bijaše nikoga: njen je brat otišao i bez njene pomoći.

Ona stajaše i osluškivaše. Na dnu zacvrča jedna stepenica, inače se više ništa nije moglo čuti ni razabrati u dubokoj noći.

Dora zatvori vrata — i onda, kraj blijedoga gasnog osvjetljenja, duboko odahne, i zračak nade osvjetli joj zamorenu dušu: on je dakle otišao i bez novaca. Jedan plemeniti osjećaj nagnao ga je da to učini.

Ne, sve badava, svaka nada na popravak bila je isključena. Eno na stolu je sanduče, morao ga je bez ključa otvoriti; otvorila ga je već izvježbana ruka. Sanduče je bilo prazno, nije u njemu ostavio ni jednog bakrenog novčića.

„Kukavico! Strašljivče!“ — šaptaše djevojče. Pa i pored njene srdžbe i bola, pojavi se u njoj osjećaj neke velike tegobe: hvala Bogu, sad se bar skoro ne će vratiti; znao je da mu ona više ništa nema da da. Ona zamandali vrata, zavrne gas i u mraku pođe spavati.

* * *

Preko zime je mati je poboljevala, pa je nekoliko nedjelja ležala. Dora nije mogla mater ostaviti samu, te je kod kuće

radila: Kolorisala je štampano cvijeće na finoj koži za jedan dućan u glavnoj ulici. Trudan posao, koji se plaća po tucetu, ali koji imadaše tu prednost, što ga je mogla raditi noću, sje-deći i bdijući kraj majčine postelje. S proljeća se majka malo oporavila; trebaše joj svježeg uzduha, te ju je morala češće u šetnju voditi. Jedne nedjelje po podne odu one tramvajem do Fridrichsheima. Kad su sišli, bijaše se baš na jednom uglu iskupilo mnoštvo svijeta oko već poznatih zelenih kola, koja su imala odvesti jednog zločinea uhvaćenog na djelu. Dora pogleda onamo: od više oružnika okružen mlad čovjek sa podivljanim izgledom i njoj dobro poznatim mršavim licem uđe u kola, te pogleda drsko po skupu. Ona osjeti kako joj se u žilama sva krv sledila; cio joj se svijet u prestrašenim očima poče okretati.

„To je jedan od onih pravih!“ — reče jedan radnik smijući se, kad su kola pošla.

Starica radozno zastane: „Ko bi to, Dorice, mogao biti?“

„Tà... jedan lupež“ — reče preko ramena radnik kad ču staričino pitanje.

„Hajdmo odavle, majko!“ šaptaše Dora sa naprezanjem, i posljednjim ostatkom svoje pribranosti povuče stariću za sobom. U šetalištu pade djevojčice skoro onesviješteno na klupu.

„Za ime božje, Doro, šta ti je? Je li ti rdavo?“ viknu starica ustravljeno, te sjede uz nju i nježno je zagrlji.

„Ništa, majko, prošlo je već!“ reče tiho djevojčice. „Bilo je vruće u tramvaju.“

Neko su vrijeme sjedale ćuteći, svaka u svoje misli zadubljena. Ali misli jedne lutale su daleko, nošene nadom, druge pak bile su uprte na jednu tačku — na uglu kod stanice.

Najzad jedan blaženi osmijeh ozari uvehle erte staričine: morala je svom maternjem sreću dati oduška. „Šta misliš, Dorice, ide li mu dobro?“

„Svakako.“

„On valjda čezne za majkom i sestrom.“

„Kako... bi drukčije i mogao.“

„Piši mu odmah, da sam ozdravila. On će se radovati. Zacijelo se mnogo brine za mene. Pitaj ga ujedno, Dorice, da li će nas moći o Božiću pohoditi.“

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

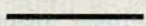
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

„Da, draga majko.“

„I reci mu, Dorice, da za moju ljubav, — čuješ li, — za moju ljubav ostane dugo u novom zvanju.“

Djevojče odobri glavom: U... novom... zvanju...“

Da, on će svakako ovdje dulje istrajati, nego što je njemu po volji. Osuđen na više godina robije, nestade ga iz ljudskog društva. A njegova ga dobra, dobrodušna prevarena majka blagosivljaše, kad je na rukama svoje kéeri posljednji put dahнула. Za nju je on ostao ono, što je i prije bio: njeno čedo — njen ljubimac.

O POSTANJU POLJICA

(geografsko-socijološke primjedbe).

Prof. Filip Lukas — Sušak.

U posljednje su doba otiskane nekolike monografije ovoga kraja, napisane sve s istog historijskog stajališta.* Ako se i nije su Poljica istakla u historiji našoj kakovim znamenitim zgodbama, ali što su znali da očuvaju nutrnju samoupravu, biće i pažnja, posvećena im od spisatelja, možda više pregonjena nego li suvišna. Način pri sastavljanju ovi monografija ni u čemu se ne odvaja od drugi sličnih radnja. Vođeni od historičko-individualne metode bilježe pisci svaki glas u historiji, često indirektan i sporedne vrijednosti, da dođu do zaključaka, već unaprijed utvuljenih u ideji. Često ispunjuju nedostatak historičkih dokaza hipotezama, što otežčava uhvatiti cijelu historijsku sliku. Ne rijetko se opaža i neko nagomilavanje činjenica, da se njima jedna te ista misao dokaže. Doista historičar ima jedino da s činjenicom radi, i to bez ikakove subjektivne pretpostavke, nu i činjenici treba naći odnose. Prema tome ne sastoji vrijednost i znamenitost historije u nagomilavanju činjenica, već u njihovom uzročnom vezu i međusobnim odnosima. Historičar je kao istraživač prirodnih znanosti. Kako ovi ne stvaraju zakone, već iz mnoštva jednakih pojava zakone utvrđuju, tako niti historičar svojevuljno ne stvara zaključakâ već se oni iz odnosa činjenica među sobom sami razvijaju. Događaji odgovaraju redovito promijenjenim fazama ljudske misli — uopšte uzeto — socijalnoj okolini (*milieu*).

Poglaviti nedostatak monografija ne sastoji baš u tome, što se propustilo tražiti odnose među činjenicama, već što nije suzeti u obzir pokretači njihovi. Historija bilježi samo „pri-

* Osim drugih monografija i ove je godiné jednu otiskao u Programu ć. k. velike Gimnazije u Spljetu g. Ivan Pivčević na koju se ove primjedbe većim dijelom i odnose. U „Srdu“ je objelodanio isti pisac i Povjest Poljica.

jašnji život“, koji svoju osnovicu ima na tlu, a razvitak u različitim odnosima socijalnih slojeva među sobom. I država je čovječja tvorevina, ali takova, koja samo na tlu uspijeva. Ne može se stoga mimoći uski ovaj dodir između historije, geografije i socijologije, ako hoćemo vjěrnu i cjelovitu sliku dobiti. U radnjama o postanju Poljica uzalud je tražiti ove poglavite momente, koje su za jedan politički organizam vrelo njegove energije, zato se bez truna pristranosti može ustvrditi, da se u radnjama naziru samo potezi, ali se ne vidi cijela slika.

Kako je rećeno u početku, radnje se ni u ćemu ne odvajaju od radnja slične vrsti, koje kod nas ugledavaju svijetlo. Napisane su u duhu stare historijsko-individualne metode. Svu snagu polažu u mrtvi natpis ili slabi glas kakva pisca, a zaboravljaju vrelo energije, samu zemlju. Lićnost im je sve, jer nalaze imena pojedinaca u natpisima, a ne promišljaju, da su pojedinci samo poriv narodnih slojeva.

Ovoj školi u zadnje doba uzmiće tlo ispod noga uslijed logičkih udaraca Fr. Ratzela,¹ Ratzenhofera² i Gumplowicza,³ od koji svaki sa svojega gledišta iznaša tvrdih dokaza o postanku i razvitku političkih organizama. Ratzelu nije samo ćovjek, te oživljuje i giblje politički organizam, već u prvom redu tlo ili geografski *milieu*. „Nije individualni razbor, niti volja ili promišljaj pojedinaca, već različite socijalne grupe, koje stvaraju historijske događaje“, tvrdi sa svoje strane Ratzenhofer.

Prema ovim načelima, sve i kada bi pisci nama nanizali nepobitne ćinjenice, da bi mi u njima vidjeli neki organićki i sustavni vez, još to ne bi znaćilo, da je jedno pitanje sretno riješeno. Historićka ćinjenica, istrgnuta iz života na kome je nikla, mutna je i varava, jer joj fali kolorit i pozadina. Kako svaka ćinjenica nije drugo nego rezultanta borbe između razlićitih socijalnih grupa, proućavati samu ćinjenicu, a zbaciti njezine sastavne dijelove, bilo bi jednako kao hvaliti kazalo ure, što dobro bilježi satove, a ne spominjati mekaniizam nutrnji. Sami ćin, ili ga izveo pojedinac ili socijalne grupe znade

¹ Fr. Ratzel : Politische Geographie. München. 1903.

² G. Ratzenhofer : Wesen und Zweck der Politik. 1893.

³ L. Gumplowicz : Die sociologische Staatsidee. Innsbruck. 1902.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ne samo u različitim prilikama na jedan narodni sloj inače da djeluje nego li na drugi, već se to događa kod istih prilika. Vjěrnju ée historijsku sliku moći prikazati tek onaj, koji ée sve ove struje prikupiti, snagu im izmjeriti i utjecaj odrediti.

* * *

Ne može doista objektivni pisac ubataliti svaku značenitost Poljica ali im cijenu preganjati i „glasovitost“ uzdizati znači sniziti *niveau* cijele naše prošlosti na tipičku pojavu pastirske općine. Glasovitih činjenica u cijeloj našoj historiji imademo na žalost veoma malo, a u tome jedva odvađa, iza neuspjele naše neodvisnosti, „slovenski“ Dubrovnik. Biće možda kome ova tvrdnja i trpkā, ipak, ili je pripisali slaboj energiji rase ili nedovoljnoj centralicaziji narodnih sila, ona odgovara činjenicama.

Postanje Poljica je jedna posve obična pojava, a u političkoj geografiji imademo sijaset sličnih primjera. Svi bregovi na svijetu, opaža Ratzel,* spašavaju potisnute narode ili dajbudi u bregovima znadu se očuvati ostanci propalih država. Gdje se historija jednog naroda rasčinja i drobi, treba da se u svakoj planini zakloni koji dio propalog naroda Tu mu je lako zbjěžište, a stanak makar kakav. Ovo se događa ne samo kod nas, već u Africi i Australiji. „Na ostrvima Polinezije“ našao je Ratzel da „svaka nova navala iz vana, potiskuje stanovništvo sa morskih međa prema višim krajevima. Ovdje ne samo, što se osjećaju sigurnijim, jer je daljina od neprijatelja do njih mnogo veća, već im je i strah manji, što mogu sa višega mjesta držati neprijatelja na oku. Usrne li neprijatelj i amo, te su prinuđeni da se i tu brane, posao im je lakši, jer poznavaju svaki kamen, a osim kamena nemaju mnogo da izgube. S ovoga razloga u brdinama i borbe dobivaju obilježje očajnosti. Poznate su svakome očajne borbe Španjolaca u brdinama Asturije i Navare protiv invazije Arapa, a još su u življoj uspomeni u našem narodu borbe Crnogoraca protiv Turaka. O Crnogorcima je jedan avstrijski oficir kazao, da oni žive na neki način od same smrti. Garibaldi u svojim vojnama za oslobođenje Italije uvidio je, kakav uticaj ima pri osvoje-

* Fr. Ratzel: Polit. Geogr. str. 794.

nju i obrani konfiguracija tla. Poraz svoje vojske u dolinama Chiese i Idrojskog jezera pripisivao je on brdovitom zemljištu, jer da je mogao sa 1000 vojnika zauzeti Siciliju, sa 20.000 ostalu Italiju, a ovdje da nije mogao sa 50.000 zauzeti dva brda“ (Gazzetta del Trento 1867).*

Prema ovim zakonima političke geografije može se i po- stanje Poljica jednostavno prikazati.

Još prije dolaska Hrvata i Srba u ove krajeve, stijene ove bijahu zbježište pustopašnih Ilira. To im bio stanak siguran, a pasište prostrano.

Da su se Iliri ovdje doista naj duže održali, svjedoči nam ilirski naziv Monsora (= planina) koji su Hrvati od njih poprimili.

Ilirski živalj bio već otančao, gubio se vidljivo u kultu- rnom latinstvu, a bio bi se u brzo i pretopio, da se varvari u petom i šestom stoljeću ne počese amo zalijetati. Pred ršumom postepenih varvarskih najezdi rasčini se latinstvo u Dalmaciji, a mjesto njega usele se došljaci. Socijalna brzina, koja je pod vlašću latinstva bila dosegla visoki stupanj, sada naglo pada. Cijelo se društvo drobi i dijeli u posebne grupe. Centralizacije, koja je uredila snažna ruka rimska, nestaje, ali s njome i civi- lazacija. Italija mora prekidati sa dojakošnjom tradicijom uni- versalnosti rimske; postaje opet geografski individualitet sa prirodnim međama od Sicilije do Alpi.

Istočne strane Jadrije započese na političkom i gospo- darstvenom polju svoj vlastiti život. Ako se pod rimskim go- spodstvom nije bio još u Dalmaciji umijesio jedinstveni narod, dolaskom je Hrvata i Srba bila etnografska slika još šarenija; nešto slična današnjoj Ugarskoj. Stariji Romani, te se amo naseliše još pod republikom, zakloniše se u primorske gradove i na otoke; mladi pak, dijelom isluženi vojnici, a dijelom poromanjeni Iliri zbjegoše u dalmatinsko Zagorje, Velebit, Boku kotorsku i Po- ljica; plodna polja zapremiše osvajači.¹

Prof. Bidermann je našao, da je bio uobičajeni naziv za

* Fr. Ratzel: Pol. Geogr. 794.

¹ K. Jireček: Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mit- telalters. Wien 1901.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

naselja u Poljicima „katun“, a to je rumunjska oznaka oznaka pastirskih staja.¹ Nazivom sela ili selca, dokazuje prof. V. Jagić taman iz poljičkih statuta, da se u početku označivalo pojedino naselje skupa sa okućnikom. Selo bi prama tome odgovaralo pojmu našega ljetišta.² Još nijesmo na čistu, kakav su tip naselja donijela slavenska plemena na balkansko polustrvo premda je i u tome pravcu moralo biti kod njih etničkih predispozicija.

Putnik, te danas prolazi kroz Poljica neugodno ostane iznenađen, kad opazi, da se sva naselja razbitog tipa izdižu pri strani na visoku, u doli se vidi amo tamo po koja kuća, i ta naskoro sagrađena. Prema položaju naselja, moglo bi se pokušati riješiti neka autropogeografska pitanja u davнини.

Poljica u fizičkoj geografiji označuju dugoljaste udubine među dvjema izbrježinama. Udubine se penju poput terasa u stupnjevinama spram gornjeg Mosora. Cijela planina nije drugo nego kompleks nabora i prigiba, kakovi obiluju u dinarskom sistemu. Većina je nabora asimetrički građena. Gornji³ dio brda, što je okrenut spram sjevera, manje je nagnut od južnoga dijela. Što se tiče vrsti kamenja, što dolazi u gradi brda, razlikujemo vanjsku i nutarnju zonu. Vanjska zona, koja je ujedno glavna naborna zona, leži na sjeveru a sagrađena je od krede. Južna zona, u kojoj su nabori manji, građena je od krede, a u sinklinale (udubine) su se uvukle eocenske tvorbe, lapor i vaporac. U udubinama južne zone kao što je radi tvorbi i očekivati, izviru vode temeljice (Grundwasser), a to sve na gornjoj strani.

Ova pojava, koju je prof. Peuck zapazio u bosanskom kršu, dovada se u savez sa višekratnim promjenama površine zemaljske. Tektonska je tvorba udubina (sinklinala) i izbježina (antiklinala) morala biti već gotova, kada se cijela zemlja spustila opet pod površinu morsku. Na ovaj su način ostale u udubinama eocenske naslage vaporeca. Na istu tvrdnju dolazi

¹ Prof. H. Bidermann: Zur Ethnographie Dalmatiens. 1888. U dometku statuta na str. 130 dolazi: „dvanajest katunara alliti knezova“.

² Archiv für sl. phil. XV. „In diesem ursprünglichen Sinne könnte „selo“ das Feld einer einzigen Behausung, d. h. dem Wohnhaus einer Bauernfamilie bedeuten; str. 109.

³ Dr. F. Kerner: Geologische Beschreibung der Mosor planina. Wien 1904; str. 222.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

proučavanjem mosorskih tvorbi i Dr. F. Kerner. Njemu je Mosor rezultat dvojakog nabornog procesa, što se dogodiše poslije eocenske periode.¹

U vanjskoj zoni, koja je građena od krede a nešto od dolomita, nema vodâ temeljica, jer nema vâporea ni gnjile, te se sve padaline izgube u rupama i ponorima. Izvire koja voda iz procijepa (*Kluftwasser*) a inače sve padaline idu kroz ponore prema rječici Žrnovnici.

Plastika je zemlje od velikog utjecaja na položaj i tipove naselja. Iz položaja naselja na strani brda može se zaključivati da su se prvi stanovnici bavili pastirskim zanimanjem i k tome, da ih je strah prignao gore u stranu. *Pastirske staje nijesu prvobitni tip slavenskih naselja; što su Poljičani pak svoja naselja katunima² označivali znak je, da su se u tipu i zanimanju za njima povelj.* Pastirski zanat bio je doista u Poljicima glavno zanimanje sve do njihove propasti, a u marvi su plaćali svoje činovnike. Knez je n. pr. dobivao 12 ovana godišnje plate. Danas se još opaža u Poljicima neka predispozicija za timarenjem marve. U donjim Poljicima nema više krčevine jer je sve, lozom zasadeno, a ipak teško da imade i jedne kuće, koja ne bi imala po koju glavu marve sitnog zuba.

¹ Dr. F. Kerner o. c. str. 223.

² Statut str. 130: „Katun, allitivan selo Dogni Dolacz“ i t. d.

ИСТОРИЧКЕ УСПОМЕНЕ

о сердарима, пуковницима и сопраинтендентима
вitezовима Синобадиџама. * * * * *

(свршеак)

Љубомир Нер. Влачић.

3. Јаков II.

Генер. проведитор Јаков да Riva по смрти Андријиној декретом 28/3 1774. именована сердаром книнским старијега сина Андријиног: малољетног Јакова са половицом односне плате до навршења двадесете године, а другу половицу да ужива стриц његов Јосип, али да заступа Јакова привремено до његова пунољетства. Јаков умрије исте 1774. год.

4. Гајетан.

По смрти сердара Јакова II. проведитор да Riva одлуком 8/10 1774. наименова сердаром Гајетана, другог сина Анпријиног са истом платом, једнаким правима и дужностима, које је имао брат Гајетанов п. сердар Јаков II. До пунољетства би постављен за привременог његова заступника стриц му Јосип. Гајетан, који је изучавао школу у Сплету, премину од куге 1784. г.

5. Јосип.

Јосип, трећи син Јакова I., брат Андријин а стриц Јакова II. и Гајетанов, родио се је у Книну 1744. По смрти синовца Гајетана, декретом ген. проведитора Фалијера 20/7 1784. би именован сердаром книнским.

Преко ген. проведитора Јосип поднесе молбу Дужду, да буде одликован простом титулом и степеном потпуковника (tenente colonnello), али тим не жели да буде на терет Државе, него се задовољава и у напријед са сердарском платом. У молби позивље се на заслуге својих предака, а и на своје, које је стекао пригодном кухне болести у Сплету; помиње, да је обљубљен у Книнској Крајини, те да би му ново одликовање послужило, да

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

буде дјелатнији, храбрији и уваженији код пограничних заповједника, са којима често расправља о разним диференцијама и питањима одређивања граница. Закључује молбу изјавом, да тим именовањем не ће бити повријеђена ничија пррва у војеним унапријеђенима, а ни држава не ће претрпјети какове материјалне штете. Оба Savia, којима је ова Јосипова представка са извјешћем ген. провешитора 30/8 1786. предата, да о њој даду своје мишљење, препоручују под 11/1 1786. односну молбу заслужнога официра и сердара Јосипа.

Јосип обраћа се влади млетачкој, да му дозволи да 251 канап земље у Книну и Врлици, којима је Јаков дукалом 27/10 1735. био инвестисан, по смрти његовој може наслиједити његова жена, пошто са њиме да престаје нашљедство ове фамилије. Магистрат „*dei Deputati et Aggiunti alla Provvision del dinaro*“ извјешћем 28/11 1791. на дужда препоручује молбу, и хвали Јосипа као заслужног официра, којег и сами аустријски официри шују. Млетачки Сенат декретом 7/12 1791. уважи молбу односно нашљедства жене Јосипове, а декретом 3/1 1794. именована сердара Јосипа сопраинтендентом граница Книнске Крајине са титулом и платом пуковника прекомораца, али да буде одијељен од редовне војске.

Послије пада Републике Јосип је продужио своје службовање под аустријском, а касније под француском владавином. Бијаше одликован и почасном легијом“ (*Légion d'honneur*).

Јосип је умро 8. јан. 1811. г. Са њиме је изумрла лоза Бузића. Тијело његово покопано је у дворишту римокатоличке цркве у Книну. Надгробна плоча има овај натпис :

EQUITI JOSEPHO SINOBADI THIENIENSI
MILITARI MAJORUM GLORIA SUIQUE PRAECLARE
GESTIS INCLITO
THIENIENSI OLIM RECTORI, PERPETUO CONFINORUM
SUBTRIBUNO
QUI SUB DOMINIS VENETO, AUSTRIACO GALLICO
EAEDEM FIDE ET SOLERTIA
PLURIMIS MUNUS FUNCTUS
OMNIUM COEQUANS GRATIAM
AB OMNIBUS SUPRADICTIS PRINCIPIBUS
SPECIOSE ONORIFICAM OPTINUIT
A. D. MDCCCXL
AETATIS LXVII ANNORUM

VIII. CAL. JANUAR. OBITU
TANTO VIRO ET DE UXORE OPTIME MERITO
VICTORIA VLADANIA UXOR
MOERENS PERPETUOQUE MEMOR

P

ET CUI SOLI DATURUM HIC SE ESSE SEPULCRUM.

Слика Јосипова находи се у општини книнској. Из његове опорукe 14. јуна 1809. у Книну видимо ове знамените тачке: Остави као своју главну и укупну наслѣдницу жену Викторију; али своју стару кућу у Книну остави за пучку школу. Окром тога одреди да просторије испод кукурузане, које су њему припадале, имаду бити уређене и свака опскрбљена постељом и да сваки путник Далматинац, грађанског сталежа, који дође у Книн и остане ондје два или три дана, има право конаквати у једној од тих ложница за то вријеме. Тако исто да сиромашни путници, који једнако дођу у Книн, буду уконачени за дан и ноћ у кухињи близу истих просторија и да им се даде свијећа, огријев, вечера и који бијељ да се покрију. За поправке куће одређене за школу и за извршивање одредаба гледе гошћења путника остави приходе од два своја винограда близу Киина а као надгледника над извршивањем ове његове воље остави грађанског заповједника и његове наслѣднике у Книну дужношћу, да надгледају да се плод винограда не би уништио и да би се сваке године употребио у назначену сврху.

Остави Андрији Синобаду и његову синовцу Андрији по једну сабљу сребром оковану.

*

Исправе наспоменуте у овој радњи налазе се или у матици или у пријепису код г. Синобада. Садржај им је у истој радњи исцрпно наведен, те је сувишно да их оvdје у цјелини објело-дањујемо.

GARIBALDI I NJEGOVO DOBA.

(Prigodom 100-obljetnice njegova rođenja).

— 1 —

Prof. W. bar. Ljubibratić.

Nenadni i nagli pad Napoleona I., potpuno rasulo političkoga sustava, koji se mogao toliko održati, uspostavljenje mnogih prognanih vladalačkih porodica, sve to učini osobito silan dojam na savremenike onoga moćnika, čija sudbina bijaše da zadnje svoje dane sprovede u progonstvu

chiuso fra sì breve sponda.

Sudbina Napoleonova, u svojim nevidenim promjenama, sjaja i veličine. nesreće i poniženja bijaše bez primjera u svjetskoj povjesti.

Usljed dugotrajnih pogubnih ratova Napoleona I. bijahu narodi evropejski potpuno istrošeni; samovolja francuskoga silnika bijaše toliko omražena, da se u prvi mah i uspostavljenje starih prilika smatraše blagoslovom božjim. Narodi dočekahu potjerane svoje vladare iskrenim veseljem. Doduše ovdje i ondje još uvijek tinjaše plamen oduševljenja za slobodu i jednakost, ali ta ideja ne mogaše više da zanese šire slojeve naroda, jer bijahu istrošeni i uništeni od teških žrtava, te moradoše prijeti na oltar domovine; jer bijahu spali u skrajno mlitavilo. Jedina njihova želja bijaše da se uspostavi mir, e da se tako oporave od ljutih pretrpljenih udara. Rijetkost je u povjesti pojav, kakav se pokaza godine 1815., da se narodi svojevolutno odrekoše svojih naj većih ideala, da se jednodušno podvrgoše samosili onih vlada i vladara, protiv kojih malo godina prije bijahu pograbili oružje. Takav pojav naj bolje dokazuje, da se bijaše prevršila mjera nevolje i nesreće.

Raskomadana Italija ne bijaše nego geografski pojam. Između pojedinih država ne opstojahu nikakva sveza. Francuzi bijahu doduše protjerani, ali željenoj slobodi ni traga. Uredenu

upravu francusku zamijeni nered i samovolja, a nesnosni tereti još više pritisnuše nevoljni narod. O narodnoj se samostalnosti ne mogaše govoriti; što više dvije naj bogatije i naj ljepše pokrajine, Lombardija i Mletačka, izmjeniše francusko gospodstvo s austrijskim. Bilo je doduše ljudi, koji su se čvrsto nadali, da će se u lombardsko-mletetačkoj kraljevini pod upravom umnoga i razboritoga nadvojvode Antuna razviti bar donekle narodna samostalnost, ali u Beču se na sve prije mišljaše nego na to. Nadvojvoda se Antun, ozlovoljen radi uloge, te moraše po naredbi iz Beča predstavljati, zahvali na svojoj časti. Njegov nasljednik nadvojvoda Rainer za punih 30 godina izvršivaše naloge iz Beča, uvadaše u nutrnju državnu upravu austrijske zakone, ne pitajući, da li se ti zakoni mogu dovesti u sklad s talijanskim prilikama. To bijaše doba, kad se uhođarstvo i redarstvo razvi do silne moći. Ali iz takova sjemena proklja za Austriju samo mržnja i prezir.

Razočarani Talijanci, sputani još jače nego ikada prije, bijahu voljni da nastave borbu. Oduševljena mladež slušaše osobitim veseljem, nehinjenom radosti vijesti o bunama u Pjemonu, Lombardiji, Siciliji i Napulju. Grozne muke, kojima podlegoše zatočnici slobode, boriooci za svetu ideju ujedinjenja svoje rasejpkane domovine, ne mogoše da ih zastraše, što više tako su djelovale na njih, da svi bijahu spravni da žrtvuju domovini svoj život, svoju krv, samo da sruše već jednom omraženi tudinski jaram. Ali trijezniji i oprezniji ljudi, uviđajući da se urotama, bunama, bodežem, umorstvom ne će doći do žudene svrhe, bijahu zabrinuti za život svoje djece. Pod takovim dojmom odluči se Garibaldijeva majka, Rosa Raimondi, da od svojega sina Josipa učini svećenika. Ali mladi Garibaldi vatrema srca, žarke mašte, poetične duše, imаше sve drugo na umu, nego da dovrši svoj život kao župnik ili župnički pomoćnik u rođenoj Nizzi. U tome ga podupiraše svojim savjetima stariji brat Anđeo, koji mu iz New-Jork-a, kamo bijaše pošao u trgovačkom poslu, pišaše, da se već jednom liši starih predsuda, da domovini posveti svoju ruku i svoj um, radeći za njezinu slobodu i za njezino ujedinjenje. Takovi savjeti padoše na plodno tlo, i dogodi se, da jednoga dana mladi Josip pobjegne iz očinske kuće, da sa tri druga potraži svoju sreću u

dalekom novome svijetu, odakle pak namjeravaše, da se u zgo-
dan čas kući povрати. Zabrinuti otac, koji u ostalome ne prista-
jaše uz nazore nabožne svoje supruge, pođe da potraži sina,
te ga nađe u blizini Monaka. Sinu oprostí nepromišljeni ko-
rak, izmiri se s njime, te mu dopusti da se posveti pomórskom
životu, za koji mladi Garibaldi pokazivaše osobitu ljubav. Na
jednom putovanju na tartani *Santa Reparata* dođe s ocem
u *Civita Vecchia*, te ga nagovori da pođu zajedno u Rim, da
pohode vječni grad, o kojemu bijaše stvorio u svojoj pameti ve-
ličanstvenu sliku, čitajući povijest Livija i životopis Plutarha.
Ali se njegova duša razočara, kada uđe u Rim. To ne bijaše
slavni Rim republikanskoga doba, a niti veličanstveni Rim
zlatnoga Augustovoga vijeka. To bijaše srednovječni Rim, u
koji restauracija Pija VII. bijaše opet dovela natrag Isusovce,
a u duboku apatiju ululjala sve duhove. Grobna tišina vladaše
u onom gradu, iz kojega se jednom slava talijanskoga imena
bijaše pronijela cijelim svijetom. Duboka žalost osvoji pleme-
nitu dušu mladoga Garibaldija, motreći to nevoljno stanje sil-
noga nekoč grada. Ali pred onim spomenicima nekadašnje
slave i moći u njegovoj se pameti porodi misao, da bi ipak iz
ruševina poganskoga i kršćanskoga Rima mogao poput feniksa
uskrsnuti talijanski Rim. Duboko se učvrsti ta ideja u njego-
vom sreću, njoj posveti sav svoj rad i sve svoje sile, te ne po-
čine dok se nije ostvarila. U svim ga nevoljama i protivšti-
nama burnoga života ta ideja krijepljaše, jer za njega Rim
bijaše Italija.

Ali ne samo za Garibaldija, već za sve tadanje umnike,
filozofe, pjesnike, umjetnike Rim bijaše realni simbol naj većih
ideala. I baš bijaše doba naj uzvišenijega idealizma, bijaše vri-
jeme, kada Leopardi u svojoj pjesmi *Sopra il monumento
di Dante* dozivaše svojim suvremenicima u pamet prošlu
slavu Italije, zaklinjaše ih da se dostojnim pokažu svojih
pradjełova, svoje sjajne prošlosti, ili da iščeznu s ovoga
svijeta :

Volgiti agli avi tuoi guasto legnaggio,
Mira queste ruine
E le carte e le tele e i marmi e i templi;
Pensa qual terra premi; e se destarti

Non può la luce di cotanti esempi,
Che stai? levati e parti.¹

Ovi stihovi nadoše odziva u sreima mladeži, koja se, kao probuđena iz mrtvila, laćala oružja, da pohrli u boj za domovinu, da je oslobodi ili na junačkom polju ostavi svoje kosti. Carducci, koji je svojim žarkim rodoljubnim stihovima doprinio ujedinjenju i slobodi Italije ne manje nego Garibaldi svojim mačem, a Cavour svojom umnom politikom, Carducci nam je u nedovršenoj pjesmi *Roma o morte* lijepo oertao taj zanos :

E già l' inclite gesta
Prende ogni mente giovanil: chiamare
Novellamente pare
Giù da Marsala un lieto suon di trombe
Sparso a gl' Itali venti!
I pii vecchi lasciâr, le donne care,
E te, Roma, cercando, o una tomba
Tentan con le man le piaghe ancor ardenti
Sotto il saio vermiglio e van fidenti....²

I mnogi idahu zaista jamačno u smrt, a mnogi, koje bijaše na bojnom polju poštedilo ubojito zrno, moradoše ostaviti domovinu, da se otmu progonstvu svake vrsti. Među ovim posljednjim bijaše i Garibaldi. Na brodu svojega oca plovljaše morem, ali u sreću čuvaše kao biser čistu ljubav za domovinu.

Vijesti o junačkoj borbi Helenâ protiv tiraniji polumjeseca još većma raspališe njegovu dušu; more, kojim brodaše, bijaše porumenilo od plemenite grčke krvi; u istočnim lukama u koje pristajaše, slušaše kako se slavi hrabrost grčkih junaka, između kojih, poput sjajnih zvijezda, odvajahu engleski pjesnik lord Juraj Byron i talijanski rodoljub Santorre Satarosa :

Innanzi a tutti, o nobile Piemonte,
quei che a Sfacteria dorme e in Alessandria
diè a l' aure primo il tricolor, Santorre
di Santarosa.³

¹ Svrni se na svoje djedove, pokvareni rode, promatraj ove ruševine i isprave i slike i kipove i hramove; razmišljaj koje tlo gaziš; te ako ne može da probudi sjaj tolikih primjera, šta oklijevaš? ustani i odlazi.

² I uzvišene podvige već raspaljuju mlade glave; reklo bi se da ih dolje iz Marsale veseli zvuk trublje, koji se razlijege po talijanskom vazduhu, ponovno zove! Ostavljaju pobožne starce i mile ženice i tražeći tebe, o Rime, ili grob rukom pipaju rane još vrele pod crvenom košuljom i kreću pouzdano...

³ Pred svima, plemeniti Pjemonte, onaj koji u Sfakteriji spava a u Alessandriji prvi razvi trobojnicu, Santorre di Santarosa.

WWW.UNILIB.RS

Bilo je godine 1833., Garibaldiju, kasnijem diktatoru u Italiji, bješe onda 26 godina, kada stupi u društvo *Giovane Italia*. Ovo političko društvo utemelji godine 1831. u Marseille-u Mazzini, koji je trebalo da se kao mnogi drugi seli iz Italije radi svojih političkih nazora. Boriti se za mladu slobodu protiv staroga ropstva, za jednakost protiv starih povlastica, za nove ideje protiv staroga vjerovanja, pribaviti narodu nezavisnost, to bijaše program Mazzinijeva društva, koje imadaše i svoj vlastiti list.

Giambattista Cuneo, jedan od naj vjernijih pristaša i naj iskrenijih štovatelja velikoga junaka, pripovijeda, kako je Garibaldi postao članom *Mlade Italije*. Bilo je, kako smo već rekli, godine 1836. Garibaldi se nalazio u Taganrog-u na Azovskom moru. U jednoj je gostioni sjedao za jednim stolom Cuneo sa još nekoliko talijanskih pomoraca i govorio im je o nevoljnom stanju domovine pod tuđim jarmom, i o dužnosti svakoga, da je trgne iz toga nedostojnoga položaja, e da slobodna i ujedinjena zauzme opet ono mjesto, koje joj s obzirom na slavnu prošlost i pripada. U toliko opazi Cuneo, da ga sa drugoga stola motri mladi pomorski kapetan, koji veoma pomnjivo slušaše njegove riječi. Lice mu je dobivalo svaki čas nov izraz, a oči mu plamtjele poput ognja. Cuneo razumi odmah dojam svojih riječi na nepoznatoga mu kapetana, te nastavi još vatrenije da pripovijeda. Na jednom skoči nepoznati kapetan sa svoje stolice, pristupi k Cuneu, raširi ruke, zagrli ga, a suze boli orosiše njegovo lice. To je bio Garibaldi. Cuneo mu potanko stade govoriti o Mazzinijevoj *Mladnoj Italiji* i o njenoj svrsi. Garibaldi je odmah osvojen za tu ideju. Povrativši se koncem godine 1833. u Marseille, začu Garibaldi, da *Mlada Italija* ima već svojih mučenika, ustrijeljenih i smaknutih u Pjemonu. Malo dana nakon svojega dolaska, dobi nalog da se predstavi Mazziniju. Veliki ga rodoljub primi prijazno i povjeri mu zadaću, da sndjeluje prevratu, te se spremaše u Savoju. Garibaldi stupi kao prosti vojnik u ratnu mornaricu Sardinije, da pripravi mornare na bunu, koja imaše da bukne u Genovi, kad bi bio uspio prevrat u Savoju.

Ustanak se imao iz Savoje razgraniti po cijeloj Italiji. Vodom je određen Ramorino, koji bijaše učestvovao u poljskom

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

prevratu od godine 1830. Ovaj zbilja pokuša sreću u noći između 31. januara i 1. februara 1834. i provali iz Genove uz pomoć poljskih i njemačkih bjegunaca na granicu, no ne našavši ni naj manjega odziva morale se još istoga dana povući natrag. Isti neuspjeh snade i drugu namisao Mazzinijevu, da se pobune mornari na ratnoj ladi *De Geneys* u Genovi. Garibaldi bijaše dobio nalog, da 4. februara 1834. dade znak bune na onomu ratnome brodu. Mješte da to učini, ostavi Garibaldi na večer istoga dana lađu, te oboružan krene k onom kraju Genove, gdje su se urotnici imali sastati. Određeno mjesto bijaše *Piazza Sarzana*. Garibaldi dođe, ali ne nađe nikoga. Još se neko vrijeme zaustavi, u nadi da će kogod doći, ali ne bijaše vidjeti nikoga. Razočaran i srdit zapusti Garibaldi ono nesretno mjesto. A bijaše već i skrajnje vrijeme, jer se malo zatim pojaviše vojnici i zaposjednuše trg. Garibaldi ne znajući na koju će stranu, pobjegne u dućan neke žene, koja prodavaše voće, te joj se otkrije.

Genova sa svojim okruženjem bijaše baš nedavno došla pod vlast Pjemonta. Budući još živa u pameti svih Genoveza uspomena na staru slavnu prošlost i neodvisnost, ne podnašale baš rado Pjemonteško gospodstvo. Ona žena, kod koje Garibaldi zatraži sklonište, pa i da nije bila još mnogo stara, spominjale se ipak nekadašnjih boljih vremena, te joj se pričinilo, da će učiniti osobito rodoljubno djelo, ako zakloni onoga, koji je pokušao da obori tuđe gospodstvo, te ga stoga proganjahu neprijatelji. A možda se smilovala lijepom mladiću, koji je njenim rukama povjeravao svoju sudbinu, kao što sin traži zaklonište u krilo svoje majke. Kako god bilo, ona ga zakloni, i sutra dan donese mu seljačko odijelo, dade mu potrebite savjete i upute, te ga otpremi dalje.

Ako je Garibaldi bio, ovako za čas zaklonjen, nije bio ipak izvan pogibelji, koja mu je prijetila sve dok se nalazio na talijanskom zemljištu. Uz silne napore, skrivajući se danju, putujući noću, kloneći se glavnih puteva dođe napokon u rodenu Nizzu. Ne želeći se tako iznenada prikazati svojim roditeljima, pokuca naj prije na vrata svoje tetke. Nego njegova vanjština bijaše tako porušena, njegovo odijelo tako razdrpano da ga tetka nije poznala, te ga htjela potjerati kao kakovoga

siromaha. Kad ga prepoznala, primi ga raširenih ruku i pođe k njegovoj majci, da joj najavi dolazak sina. Majka ga privine na grudi, ali ne tako stari Dominik, njegov otac. Bijesan na sina s njegova postupanja, htjede ga stari otac istjerati iz kuće. Majka, bojeći se da se ne dogodi kakvo zlo, pade na koljena pred sinom, te ga stade zaklinjati, da se povrati u Genovu, da se prikaže svojim starješinama i od njih da izmoli oprost.

Bezazlena majka mišljaše, da joj svi ljube sina onom ljubavi, koju je ona gojila prama njemu. Ali sin, te pozna vaše svijet i ljude bolje od svoje majke, pobjegne iz očinske kuće, bojeći se da ne bi roditelji učinili mjesto njega onaj korak, na koji ga ne mogahu nikako nagovoriti. Uz veliku pogibelj prepliva Garibaldi nabujalu rijeku Varo i stupi na francusko zemljište. Stigavši u Marseille dođe mu do ruku novine, u kojima pročita svoju osudu na smrt.

3. se juna godine 1834. bijaše sastalo ratno vijeće u Genovi, da sudi devetorici od glavnih urotnika na ratnoj ladi *De Geneys*. Ta devetorica bijahu: Edoardo Mutru, Giuseppe Canepa, Enrico Parodi, Giuseppe Daluz, Filippo Canale, Giovanni Andrea Crovo, Giuseppe Garibaldi, Giovanni Battista Caorsi, Vittore Mascarelli. Prvu šestoricu bijahu uhapsili, a posljednja trojica mogoše još na vrijeme umaći. Svi stajahu pod optužbom veleizdaje, i baš Garibaldi i Mascarelli da su novcem dobivenim iz inozemstva htjeli pobuniti vojnike na ratnoj ladi *De Geneys* i tako sudjelovati prevratu, kojemu je bila svrha da sruši opstojeću vladu; Caorsi da je novcem također dobivenim iz inozemstva kupio potrebno oružje i municiju, a ostala šestorica da su znali za urotu, a da je nijesu otkrili svojim starješinama. Vodio se sud, te ratno vijeće proglasi nevinim prvu šestoricu optuženika, a ostalu trojicu osudi na smrt, uz izjavu, da je svakomu slobodno, na kojem god mjestu, da izvrši osudu ratnoga vijeća.

Doznavši Garibaldi za svoju osudu, nije se za čas bojao pogibelji, ali i ako na francuskom zemljištu, nije se smatrao obezbijedenim, jer ne bijaše isključena mogućnost, da Francuska ne preduzme ulogu krvnika i tako izvrši osudu ratnoga vijeća. Stoga Garibaldi odluči da krene preko Oceana u slobodnu Ameriku, kamo bijahu već pošli mnogi talijanski bjegunci, a

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIJS.RS

među njima i Cuneo, te u svoje doba bijaše Garibaldi-ju otkrio opstanak i cilj Mazzinijeve *Mlade Italije*.

Ova je odluka bila od osobite znatnosti za daljni razvitak Garibaldijeva političkoga života. Od toga se časa smatrao neodvisnim od svakoga; mač svoj posveti jedino ideji slobode i ujedinjenja domovine, zadovoljan da se u tome slagao s drugima, inače isto zadovoljan da je bio na čistu sa svojom savjesti. Od toga časa ne htjede primati savjeta od nikoga, niti svojih odluka podvrći odobravanju drugih. Što bi zamislio, to bi izvodio sam, bez obzira, da li će mu rad sretno poći za rukom. Malo mu bijaše stalo, da li će ga drugi hvaliti ili kuditi: zadovoljstvo i mir savjesti postade jedina svrha njegovom radu. Ali, i ako je bio odlučio stupati svojom stazom, ipak mu je uvijek stajao pred očima Rim i Italija. I tako, kad se bude povratio iz Amerike, stupiti će u njegovu četu dobrovoljaca mnogi, koji su na raznim ratnim poljanama dijelili bojnu slavu s velikim Napoleonom.

Godine 1836. krene Garibaldi put Amerike, te u Rio Grande nade mnogo Talijanaca, koje ljuta sudbina bijaše potjerala iz domovine. Najznatniji među njima bili su Rossetti, Antonini, Cuneo. Raširenih ruku primiše Talijanci junačkoga Garibaldija u svoje društvo; Rossetti ga predstavi predsjedniku republike Rio Grande, koja baš ratovaše s Brasilom. Garibaldi dobije upravu jednoga broda, komu dade simbolično ime *Mazzini*.

Reakcionarna vlada u Italiji, zabrinuta za svoj opstanak, teško je podnašala, da je veći dio buntovnika — tako nazivaše rodoljube — izbjegao njezinim rukama, te je pomno pratila svaki korak talijanskih iseljenika, bojeći se, da ne bi u tudini zasnovali bunu, te je kasnije prenijeli na talijansko zemljište. Pod pritiskom toli golemoga straha upravi Martinez, č. k. savjetnik, dodijeljen generalnoj upravi policije u Milanu, dneva 25 septembra 1836. prešnu notu na policajnu upravu u Veneciji, u kojoj ističe, da su se mnogi talijanski buntovnici nastanili u Rio Janeiro; da su utemeljili političko društvo poput *Mlade Italije*; da su jedan brod okrstili imenom glavnoga začetnika bune u Genovi, *Mazzini*; da imaju jedan osobiti list političkoga karaktera, u svrhu da šire buntovnička načela svoga društva.

Garibaldi se i njegovi drugovi malo obazirali na dekrete i note ć. k. savjetnika i policijskoga predsjednika Martineza. Ćekajući zgodno vrijeme, da se povrate u domovinu, stupiše — zaneseni idealom slobode — u službu malene republike Rio Grande protiv silne brasilske vojske. Garibaldi zapoće svoje gusarenje malenim silama i nastavi ga primivši dosta ojaćanja. Jednom prigodom bi od neprijatelja uhvaćen i tako grozno mućen, da je ćudo, što je spasio svoj život. Privezaše ga na leća bijesnoga konja, koji ga je sobom nosio nekoliko kilometara. Dobavivši se slobode, doće opet na upravu svojega broda, zaboravi sve uvrede i pretrpljene muke, te nastavi gusarenje, uvijek veseo, uvijek pun idealnosti, uvjeren, da se u dalekom svijetu vježba za odlučnu borbu, koju će voditi, netom se povrati u domovinu. Ćvrsto se nadaše, da će do skora promijeniti prilike u Italiji, a tad da će njegov mać u dobar ćas doći domovini. To osvjedoćenje postade religijom njegove idealne duše.

Šest godina ostade Garibaldi u službi republike od Rio Grande, zatim godine 1842., preće u službu republike od Montevideo, koja je ratovala s republikom od Buenos Ayres. Imao je samo tri broda, a protiv njega bio je admiral Brown sa sedam ratnih laća. Ali to nije zadavalo nikakove brige hrabrom vodi. Sa svojim se brodovima stavi na suprot admiralu Brown; slijedi ga, iznenada navaljuje na njega, zatim vješto bježi. Ulazi u Paranà, sretno se povlaći kroz baterije od Bayada i Cerito, ali uzalud kuša da doće do Corientes. Voda je plitka, ne nosi mu laće. Ne imajući drugoga izlaza iz toga neugodnoga poloćaja, jer mu iza leća stajaše Brown, navali na njega. Tri dana trajaše nejednaka borba. Kad mu više ne bijaše moguće da se neprijatelju opre, spasi preostale drugove a brodove digne u zrak. Povrativši se u Montevideo, stupi na ćelo novo ustrojene talijanske legije, koja je imala 500 momaka. Sa tim hrabrim vojnicima izvojeva nekoliko sjajnih pobjeda, od kojih je naj znatnija ona kod Sant' Antonio, 2 februara 1846. O toj se pobjedi prosu glas i po cijeloj Italiji. Kako bijaše Garibaldi plemenita srca, dokazuje slijedeći događaj. U bici kod Sant' Antonio bude zarobljen neprijateljski voća Mellan, onaj isti, koji bijaše pred deset godina stavio Garibaldi-ja na muke. Kad je

Sacchi, stjegonoša talijanske legije, donio tu vijest svojem generalu, reče on: *Pustite ga slobodna, ne ću da ga vidim.* To bijaše Garibaldijeva osveta.

Nekoliko mjeseca nakon slavne pobjede kod Sant' Antonio ugleda svijetlo u Firenci maleno djelece pod naslovom: *Documenti storici intorno ad alcuni fatti d' arme degli Italiani in Montevideo.** Pisac toga djeoca bijaše toskanski general grof Cesare De Langier. Govoreći o pobjedama Talijanaca u dalekom tuđem svijetu, opažao pisac, da u talijanskom narodu ne bijaše još izumrla njegova starinska hrabrost. Da je De Langier mogao izdati štampom tu knjižicu bijaše u prvom redu doprinijela blaga vlada u Toskani, a zatim promijenjene političke prilike u Italiji, tako da više nije bilo opasno govoriti o junačkim djelima onih, koji bijahu s veleizdaje osuđeni na smrt. Nakon smrti pape Grgura XVI. (1846.) bi mu izabran za nasljednika Giovanni Maria Mastai, biskup imolski, koji sjedne na Petrovu stolicu s imenom Pio IX. Njegov izbor pozdraviše po cijeloj Italiji neopisivim veseljem. Već od prije bijaše poznat kao čovjek plemenite i mirne ćudi a k tomu ne bijaše nikakva tajna, da je marljivo čitao političke spise Balbo-a i Gioberti-ja. Što više govorilo se, da je te spise donio sobom u konklave, da ih pokloni novo izabranom papi. Njegova prva djela jače osvjedočiše Talijance da su napokon dobili erkvenoga poglavicu, kako boljega nijesu mogli željeti. Opsežna amnestija otvori tamnice mnogim političkim mučenicima, a sve Talijance opoји nadom, da će skoro i nad njihovom domovinom zasnuti sunce slobode. U takovim prilikama, pod tako povoljnim auspicijama smatraše general De Langier svojom dužnosti, da svrati pažnju svojih narodnjaka na one hrabre vojnike, na onoga hrabroga generala, koji bijahu spremni da dohrle u domovinu, da joj u odsudnom času budu na pomoći. Talijanci se ovako malo po malo uvjeravahu da će im anđeo spasitelj doći iz novoga svijeta, a Garibaldi i drugovi mu uzdisahu za domovinom.

Vijesti, koje Garibaldi dobivaše o političkim prilikama u Italiji, erpaše obično iz francuskih novina, te mu stizahu u ve-

* Historičke isprave o nekim bojevima Italijanaca u Montevideu.

ćim ili manjim razmacima. Razmišljajući o udesu, nevolji svoje domovine, budio se u njemu pjesnički zanos i pjevaše o Italiji :

Io la vorrei deserta,	Pria che vederla trepida
I suoi palazzi infranti,	Sotto il baston d' un vandalo
Ed io de l' Alpi a l' erta	De le nazioni scandalo
Le sue città fumanti	Il suo destin superbo
Scorgere e con sardonico	Stolido rinnegar! ¹
Sorriso contemplar,	

Ovako poput Garibaldija naricahu svi patrijoti od Danta do Carduceija, jer ne viđahu domovinu onakovu, kakovu su je sanjali. Svakome su poznati oni vatreni stihovi slavnoga Carduceija, koji motreći duboku trulež, te mu bijaše okužila narod, od Boga prosi da se s mora i kopna preliju na njegovu domovinu barbarske horde, i tako nestane s lica zemaljskoga onog naroda :

Sgombra di te la sacra terra ; o in fondo
Putrida giaci dal tuo morbo sfatta,
E i vanti posa e la superbia matta
Favola al mondo.
Oh poi ch' avverso è il fato ed a noi giova
L' obbligo perenne e i gravi pesi e l' onte,
Rompa su d' oltre mare e d' oltre monte
Barbarie nova!
Frughin de gli avi ne le tombe sante
Con le spade ne' figli insanguinate
E calpestin le sacre al vento date
Ossa di Dante.²

Medutim stade Garibaldi-ja sve više mučiti želja da se povrati u Italiju. Ozlovoljen postupanjem vlade u Montevideo, te stvarajući zapreka njegovu odlasku, postade zamišljen, razdražljiv, mučaljiv. Često govoraše svojim drugovima, da će oni doći u Italiju, kad već sve bude dovršeno. Garibaldi bijaše vo-

¹ Ja bih je hotio opustjelu, njene dvore razorene, i s vrha Alapa volio vidjeti da gore nje gradovi i posmatrati ih porugljivim posmjehom, nego vidjeti je da strašljiva pod batinom Vandalca, na sablazan narodâ ludo zaniječće svoj ponosni udes !

² Napusti osveštenu zemlju, ili u dnu smradan ležiš uništen svojom bolesti i pusti ponos i mahnitu oholost . Porugo svijeta. Ah, kad je protivan udes i nama na uhar i teške terete i sramotu neka utamani nova varvarska najezda s mora i s brda, neka u svete grobove djedova premeću mačevima okrvavljenim u sinovima i gaze osveštene Danteove mošti pobacane da ih nosi vjetar.

ljan da stupi i pod zastave rimskoga pape Pija IX., samo da što god učini za svoju domovinu. U tom smislu upravi iz Anzani vatreno pismo na apoštolskoga nuncija u Montevideo, Gajetano Bendini, u kojem među ostalim kazaše, da u onakovim prilikama, kad svaka desnica, izvježbana u oružju, mnogo vrijedi, on svoju nuđa poglavici crkve, te bijaše započeo djelo spasenja i otkupljenja Italije. Isti Mazzini bijaše septembra mjeseca 1847. upravio na papu dugo pismo, da mu pokaže, kako bi trebalo da radi i postupa, da njegov rad donese koristi domovini. Ova su pisma Garibaldija i Mazzinija osobito znatna. Kao ponudi papi još jednom sredstva i način, kako će sam započeti političku akciju za slobodu Italije, bistro mu dokaza, ili da more poduprijeti težnje Talijanaca ili da će raditi protiv njih, a tada bi mogao izgubiti svoju vremenitu vlast. Osim papinskom nunciju pisa Garibaldi također i svojem priatelju Antonini u Genovi, i javi mu svoj skori dolazak u Italiju i nakanu da stupi u službu budi pape budi toskanskoga vojvode, koji se jedini među ostalim vladarima u Italiji pokaže liberalni i nadahnuti reformatornim duhom.

Uz velikoga toskanskoga vojvodu Leopolda i Pija IX. bijaše i Karlo Alberto poznat kao vatreni patriot. Kad se Viktor Emanuel I., kralj Sardinski, morade odreći krune u korist brata svojega Karla Feliksa, bude imenovan regentom Karlo Alberto, pošto Karlo Feliks bijaše tada izvan zemlje. Karlo Feliks umre međutim bez djece, a na prijestolju ga naslijedi Karlo Alberto (1831.), glava pobočne loze Savoja-Carignano. Iz pisama se, koje Karlo Alberto pisaše pouzdanim svojim prijateljima, razabire, da se veselio danu, kada bude mogao sa svojim sinovima uzjahati konja, te Italiju pozvati u boj za neodvisnost. I da sve to bijaše Garibaldiju poznato, on i ne pomisli na Karla Alberta, jer mu još uvijek nad glavom višaše smrtna osuda, a ne bijahu ga pomilovali niti amnestijom od 1842.

15. travnja 1848. krene Garibaldi sa 85 drugova iz Montevideo put Italije. Ne stojeći s nikim u redovitom dopisivanju, ne bijaše im ništa poznato o političkim prevratima u domovini. Tek im bijaše poznato, da se već 1847. pojavila jaka stranka, koja zahtijevaše liberalnih reformama u nacijskom duhu. Stigavši na otok San Paolo, doznadoše o buni u Milanu, o ulazu

sardinskoga kralja u Lombardiju, koji je tim korakom započeo bio rat za oslobođenje domovine.

U Italiji vladaše po većim gradovima velika napetost i trvenje, a osobito u Lombardiji, gdje doticaji između građana i vojske postajahu svakim danom nesnošljiviji. Rodoljubi upotrebljavahu svaku prigodu da razdraže duhove, što više u svojem djelovanju pođoše tako daleko, da nemilosrdno proganjahu svakoga, koji bi pušio ili igrao na lutriji, a to da bi tako naškodili austrijskoj državnoj upravi. Uzalud opominjaše namjesnik Radecki građane, da se čuvaju svakih izgreda. Na njegove se riječi nije pazilo, jer dolazahu vijesti o liberalnim pokretima po ostaloj Italiji.

Patrioti, a na čelu im grof Cavour, zatražiše od kralja ustav (februar 1848.) Uz njih pristadoše sve oblasti grada Turina, i napokon cijela zemlja. Karlo se Alberto odazva toj molbi i već marta mjeseca iste godine proglasi ustav. Veliki vojvoda toskanski bijaše mjeseca februara isto učinio. — Osobito žestok bijaše pokret u Napulju i u papinskoj državi. Da umiri ustanak imenova Ferdinand Napuljski Predsjednike revolucionarne stranke, Ruđera Sèttimo, namjesnikom Sicilije; kad to ne bijaše dosta, pozva njegove drugove u ministarstvo. Ali revolucionarcima ne bijaše time još zadovoljeno, jer oni zahtijevahu potpuno odijeljenje od Napulja. Posredovanjem se Engleske stvar u toliko izgadi, da Sicilijanci ponudiše kralju Ferdinandu personalnu uniju. Ferdinando odbi naj odrešitije ovu ponudu, a tim se prevrat još više raširi. — U papinskoj državi morade Pijo IX. pozvati u ministarstvo naj prije tri, a kasnije šest svjetovnjaka, između kojih osobito se isticahu Farini i Durando.

Međutim jedina nada svih patrijota i liberalaca bijaše Karlo Alberto. Gotovo istoga dana, kad se u Turinu i po gradovima Sardinije slavilo proglašenje novih slobodnoumnih političkih naredaba, proglasi Radecki u lombardsko-mletačkoj kraljevini opsadno stanje (22 februara 1848.), te namjesti na granice 12.000 vojnika, kao opomena Karlu Albertu. To sredstvo djelova na kralja i na glavnoga mu ministra Ćezara Balbo tako da se oglušiše vapajima lombardeških bjegunaca. Kralj im dade razumjeti, da se njihovim željama ne može odazvati, dok djelom ne pokažu, da su voljni ocejepiti se od Austrije.

Nazočnost bi Radeckijevih vojnika bila držala na uzdi Karla Alberta i ostale patrijote, da se nije munjevnom brzinom prosula po Italiji vijest, da je ožujski prevrat u Beču prouzrokovao pad omraženoga ministra Metternich-a.

Na tu se vijest klonuli liberalci opet ohrabriše te izabraše pouzdane ljude da stupe na čelo pokreta. Među njima bijaše i načelnik Milana, grof Casati. 18. marta oružana svjetina opkoli palaču namjesnikovu, te prisili podnamjesnika O'Donell-a, da je izručio vladu gradskim oblastima. Na tu vijest sakupi Radecki oko 10.000 momaka, te započe krvavi boj po ulicama gradskim da uguši prevrat i oslobodi O'Donell-a, koji se nalazio u rukama ustaša. Dva dana trajaše ljuti boj. Videći Radecki, da mu nije moguće uspostaviti mir u gradu, izvede svoju vojsku, u namjeri da topovima prisili grad na predaju. Ali i u tome bijaše hude sreće. Milanci se hrabro držahu, tim više što od dana na dan čekahu dolaz pjemonteske vojske. To bijaše i uzrok da je Radecki zapustio Milan, te se uputio prama Veroni i Mantovi. (22 marta).

Ustanak se raširi po cijeloj zemlji nevjerojatnom brzinom. Austrijski generali, koji se tomu ne nadahu, i tako ne bijahu spremni na otpor, moradoše svagdje uzmaknuti. Tako zapusti grof Zichy Veneciju (22. marta), a Manin, glava prevremene vlade, proglasi da je ponovljena republika sv. Marka.

Vojvoda modenski pobjegne u Mantovu i Karlo Ljudevit, vojvoda od Parme, morade učiniti isto. Da ga ne stigne ista sudbina, dozvoli veliki vojvoda toskanski svojim vojnicima, da sa četom dobrovoljaca pohrle u pomoć Lombardima. U Napulju i Rimu bijaše prevrat zahvatio toliki mah da svjetina zahtijevaše da se Austriji navijesti rat. Poslije dvije sedmice mjeseca marta povede general Durando papinsku vojsku na sjevernu granicu, a prije odlaska blagoslovi Pije IX. svoje vojnike. Vilhelm Pepe, poznati revolucionarac, odvede 14 000 Napuljaca redovite vojske u pomoć Lombardiji, a za njima krene i lijep broj dobrovoljaca. Uzalud predbacivaše engleski poslanik Ferdinandu Napuljskome, da je povrijedio međunarodno pravo, sudjelujući u ratu protiv Austrije, a da prije nije otkazao mir. Te riječi malo djelovaše na slaboga Ferdinanda, jer, i ako je u duši bio protiv revolucije uviđaše da se jedino

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

na taj način može održati na svojem već razklimanom prijestolju. Videći vlada u Turinu sve pripreme Lombardije, da se jednom potpuno ocijepi od Austrije, odluči da podupre ustanak, i ako je lord Palmerston nastojao da Karla Alberta odvraća od toga koraka. Ministarsko vijeće izjavi se u sjednici od 23. marta za rat protiv Austrije, a već tri dana kasnije stajahu pjemonteške čete u Milanu. Karlo Alberto izreče tada u svojim proglasima ove glasovite riječi: *L' Italia farà da sè*, otklanjajući time svako uplitanje tuđih vlasti u taj rat, te on smatraše svetim, a sebe držaše obećanim Spasiteljem raskomadane Italije.

Ove vijesti obradovaše u velike Garibaldija i njegove drugove, tako da u najboljem raspoloženju duha nastaviše svoje putovanje. Nakon gotovo dva mjeseca dana prispješe u Nizzu (21. juna). Taj dan, kako Garibaldi zabilježi u svojim *Uspomenama*, bijaše najljepši u njegovom životu. Garibaldi se bijaše povratio u Italiju, da se bori za njezinu slobodu, ali ne kao prosti vojnik, već kao iskusni vođa. Polagaše sve nade u Karla Alberta, te se riješi, da ga potraži, i ako mu je još uvijek prijetila smrtna osuda. Karlo Alberto bijaše udrio svoj glavni stan u Roverbella. On primi Garibaldi-ja sasvim prijazno, pohvali njegova slavna djela u Americi, ali se nejasno izjavi glede pitanja o kakvoj časti u sardinskoj vojsci.

Takovo postupanje Karla Alberta duboko rastuži Garibaldija, koji još u starosti, pišući svoje *Uspomene*, osjećaše svu bol onoga kobnoga dana. Evo kako se izjavljuje o kralju. *Vidio sam ga, upoznao sam u njegovom postupanju kolebanje i nepovjerenje, plakao sam nad sudbinom domovine, čija budućnost ovisi o tako neodlučnom čovjeku. Ja bih bio i pod takvim kraljem služio Italiji, onim istim žarom, kao da je narod stajao pod republikanskom upravom, te bi bio istom stazom za sobom povukao svu onu mladež, koja mi, u svojoj neograničenoj ljubavi prema domovini, iskazivaše povjerenje.*

Kada čitamo ove riječi, napisane nakon tolikih i tako važnih događaja u Garibaldijevu životu, čini nam se da još uvijek pred njegovom dušom lebdi hladni mramorni kip kralja, kakav mu se pričini u spomenutom sastanku od Roverbella. *Hamletom monarhije* nazva kasnije Mazzini nesretnoga kralja,

Gioberti reče o njemu nešto slično, a Carducci će ga u svojoj starosti nazvati *Hamletom Italije*:

ond' io
vate d' Italia a la stagion più bella
in grigie chiome
oggi ti canto, o re de' miei verd' anni,
re per tant' anni bestemmiato e pianto,
che via passasti con la spada in pugno
ed il cilicio
al cristian petto, italo Amleto.*

Garibaldi nije mogao da u pjesničkom ruhu očituje svoje misli, ali se uvjeri, da Karlo Alberto nije stalne i odlučne savjesti, i da nije duševno toliko jak, da jednim udarcem obori rasklimanu zgradu zastarjelih političkih odnošaja, i da se spasi od ruševina te podigne Ujedinjenu Italiju.

Mnogi međutim osudiše Garibaldijev korak, a među njima i Medici, njegov drug u progonstvu i na povratku u domovinu. Čini se, da je Medici, osuđujući Garibaldijevo nastojanje da stupi u sardinsku vojsku, zaboravio na posljednje riječi plemenitoga Anzani-ja. Anzani-ju kao i mnogim drugim bjeguncima bilo je suđeno da se povrati u Italiju. Ali kratka mu bijaše sreća, jer skoro za tim podleže ljutoj bolesti. Umirući reče Medici-ju, da je u Garibaldijevim rukama budućnost Italije, da ga treba u svemu podupirati, u svakom mu naumu pustiti slobodne ruke, jer da je njega usud izabrao da spasi Italiju.

Međutim se sve nade Talijanaca u slobodu rasplinuše kao lak oblačić pred silnim vjetrom. Sardinske čete bijahu bez znatnoga otpora prodrle do rijeke Mincio. Prelaz preko te rijeke izvojski General Bava kod Goito, nakon ljuta boja, u kojem osobito odvoji La Marmora sa svojim *bersaglierima* (8. aprila). Ali se navale na Peschieru i Mantovu potpuno izjaloviše, isto kao što pobjeda Austrijanaca kod Santa Lucia (6. maja) učini da propadoše od Talijanaca izvojsteni dobici kod Pastrenga (30. aprile).

* s čega ja pjesnik Italije u naj ljepšem doba sijedih vlasi danas te pjevam o Kralju mojih mladih godina, kralju koga smo za toliko godina psovali i žalili, koji si dovršio mačem u desnici i kostreti na kršćanskim grupama, talijanski Amleto.

Iza bitke kod Santa Lucia sprovedoše obe vojske gotovo tri sedmice bez ikakove operacije. Taj nerad naškodi mnogo Talijancima. Republikanci, kojih po Italiji bijaše dosta, stadoše otvoreno raditi protiv sjedinjenja s Pjementom. U tom se osobito isticaoše Mazzini. Osim toga drugi talijanski knezovi, zavidni, pobojaše se premoći Karla Alberta, te se očito protiv njega zdружиše. Dapače Pije IX., koji malo dana prije bijaše blagoslovio svoje vojnike na odlasku u Lombardiju, izjavi u zboru kardinala, 29. aprila, da nije bila njegova namjera najvestiti Austriji rat, i da je njegov general Durando radio po svojoj vlastitoj inicijativi. Ove riječi rimskog pape ne odgovarahu istini, pošto svakomu bijaše poznato, da se je Durando na izričitu zapovijed Pija IX. združio s vojskom Karla Alberta. S ovakova se dvojična postupanja poglavice rimske crkve rodoljubi od njega odbiše, držeći ga za izdajicu svete narodne stvari. Ali ni na Rimljane ne učini papina izjava nikakva utiska, što više Rimljani ga prisiliše da je otpustio svoje inače liberalno ministarstvo, i uzeo još liberalnije pod upravom Mamiani-ja. Ovaj posla generala Farini-ja u glavni tabor Karla Alberta, te postavi papinu vojsku pod direktnu upravu kraljevu.

Ni u Napulju ne bijaše stanje bolje. Parlamenat bude sazvan za 15. maja, da raspravlja o novom ustavu od 10. februara. Međutim se nastojalo, da se kralj i parlamenat zakunu na ustav još prije svake rasprave. Tomu se opriješe radikalc, buneći svjetinu da se time hoće zapriječiti svaka promjena na bolje. Na to narod stade po ulicama podizati barikade. Kralj posla vojsku, da uspostavi mir i red. Kad se vojska vraćala u stanove, ispali neko nekoliko hitaca na vojnike, koji odmah odvratili vatru, tako da se po ulicama zametne krvava borba. Vojnici pobijediše, a do tisuću mrtvih i ranjenih pokrije ulice. Pošto ministarstvo ne htjede da primi na se odgovornost za taj čin, predade ostavku, a kralj raspusti parlamenat, te izabra novo ministarstvo. Pepe, koji bijaše poveo Karlu Albertu 14.000 redovite vojske, dobije nalog da se povrati u Napulj, da brani grad. I ako se on, najviši časnici i nešto 1500 momaka ne odazvaše toj naredbi, ipak se ostali dio vojske povrati kući baš u času, kada Karlo Alberto najviše trebovaše vojnika.

Kroz to vrijeme bijaše Radecki primio pojačanja, te se spremaše na glavni udarac. Tim više se žurio, što mu bijaše došlo do ušiju, da je bečka vlada gotova odreći se talijanskih pokrajina, ako preuzmu jedan dio duga. U tu svrhu pošalje u Lombardiju grofa Hartiga, da Lombardima ponudi personalnu uniju, a državne granice da prenese na Mincio. Engleska, čije posredovanje bijaše Austrija zatražila, podupiraše težnje svoje saveznice. Ova dogovaranja i raspravljanja ne bijahu po čudi starome vojniku Radecki, koji sa svojom vojskom od 40.000 momaka krene ravno prama Mantovi. U to bijaše generalu knezu Schwarzenberg-u pošlo za rukom, da istjera Toskance iz njihova utvrđena položaja kod Curtatone (23 maja). Radecki bijaše namislio, da Talijance stisne među rijekama Mincio i Adige, ali mu se osnova izjalovi, jer Benedek ne mogaše da zauzme Goito, a Peschiera bijaše u rukama Talijanaca. Tada promjeni Radecki svoju osnovu. Sa cijelom svojom raspoloživom vojskom krene preko Mantove i Legnaga na Vicenzu, navali na generala Duranda, te ga potisne u grad. Na to se Durando morao predati 11. juna). Da se izvuče iz svojega neugodnoga položaja, morade pristati na tromjesečnu neutralnost, koje vrijeme upotrebi da se povrati u papinsku državu. Baš kad je Radecki ušao u Veronu i spravljaio se da nastavi rat, dobi iz Beča nalog, da sklopi primirje.

Smatrajući ministri u Beču, da nije moguće opet osvojiti Lombardiju, htjedoše barem zapriječiti da se združi s Pjemontom. U tu svrhu poslaše u Lombardiju kao pučnomoćnika Schnitzer-a, da ponudi Lombardima ne samo primirje, već i potpunu neodvisnost, preuzmu li na sebe dio državnoga duga. Ali, budući se Lombardija, dneva 29 juna, izjavila jednoglasno za priključenje Pjemontu, javi grof Casati Schnitzer-u, da se austrijske ponude ne mogu prihvatiti, dok se Austrija ne odreče i Venecije. U Veneciji, gdje je već svak mislio, da je kucnuo čas da se uskrisi stara republika sv. Marka, nije vlada znala što da čini. Manin pozove 3. jula skupštinu, koja se sa svim protiv 6 glasova izjavi za priključenje Pjemontu. Dok se tako trošilo vrijeme u raspravljanju i pregovaranju nastojaše Radecki nagovoriti bečku vladu da nastavi rat. Nakon duga truda to mu i uspje, te dobi slobodne ruke.

Karlo Alberto bijaše kod Governola (18. jula) osvojio prelaz preko Mincio i nakon nekoliko sretnih okršaja bijaše zaposjednuo vrhunce od Sommacampagna kod Custozze. Kod Valegio bijaše se učvrstio Radecki sa 35.000 momaka; 25. jula zametnu se bitka kod Custozze, u kojoj Talijanci usprkos svojoj hrabrosti podlegoše premoći neprijatelja. Pred večer istoga se dana morade Karlo Alberto povući preko Villafranca prama Goito. Radecki pođe sustopice za njim, te ga u noći od 26. na 27. jula ponovno potuče kod Volta. Videći toliki poraz svojih sila ponudi Karlo Alberto Radecki-ju primirje, pod uvjetom da Oglio bude državna granica. Radecki bijaše voljan da primi ponudu Karla Alberta, ali zahtijevaše da državnom granicom bude Adda. Ne mogući kralj na to pristati, nastavi svoj bijeg prama Milanu. Radecki idaha slijedom za njim. 3. augusta uđe Karlo Alberto u Milan, gdje ga narod primi s velikim oduševljenjem, spreman na svaku žrtvu, pa i na tu da bude pokopan pod ruševinama svojega grada, samo da ne dođe opet u vlast tudinca. Ali Karlo Alberto brzo uvidi, da bi svaki otpor bio uzaludan, te stade ugovarati s neprijateljem. 5. avgusta bijaše ugovaranje dovršeno, a 6. istoga mjeseca krene kralj iz Milana sa 60.000 stanovnika, koji se veoma bojahu osvete neprijateljske, nego smrti.

Garibaldi ipak ne klonu duhom. Videći, da je Karlo Alberto u odsudnom času izdao sve u njega položene nade, odluči da vodi rat na svoju ruku. U Bergamo stade sakupljati dobrovoljce. 1500 oduševljenih boraca stupi pod njegove zastave. Iz Monze, gdje se bijaše spustio, krene na Como, a odatle u Varese, raspali svoje vojnike na skrajnu borbu, svlada svakovrsne neprilike, i nađe se 8. augusta kod Castelletto, na granicama Pjemonta.

Stalan, da će ga vojnici svud slijediti, ne priznade kapitulaciju Karla Alberta od 4. avgusta. U Lunio navali na austrijsku vojsku, te joj davaše za trinaest dana dosta posla. Osobito se istakne kod Marazzone (26. avgusta), gdje se sa jedva 1000 vojnika opre generalu D'Aspre, pod čijom zapovijedi stajaše 8000 momaka. Ne mogući se više oprijeti neprijateljskoj sili, zakloni se u Tessin, a na tom uzmicanju razvi sav svoj strateški talenat.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

General D' Aspre htjede u svojem zvučnom proglasu da vojsku uvjeri, kao da su njegovi vojnici održali pobjedu nad 8000 Garibaldinaca, dočim u istinu ih ne bijaše u zadnjem okršaju niti punih 800. Ali s onom naivnosti i iskrenosti, te je karakteristična crta svih austrijskih izjava, kaže malo dana kasnije isti D' Aspre jednome sardinskom časniku ovako: *Jedinog čovjeka, koji je u tome ratu bio na svome mjestu, vi ste odbili od sebe. To je Garibaldi.* (nastaviće se)

Српска вила . . .

Мићун М. Павићевић — Цетиње.

Јесен је. Киша ври, сипи
 Натапа ружице свеле,
 А земља кључа и кипи
 И хлади груди узавреле . . .

Кроз поља мила и драга
 Јека се с двојница чује,
 И мала звонца са блага
 Заносно и тихо брује.

А тамо у голе ст'јене
 Чујеш јецање све јаче,
 К'о крик рањене сирене, —
 То српске виле дух плаче . . .

БИЉЕШКЕ — BILJEŠKE.

Књижевност и Умјетност. - Knjiž. i Umjet.

Alice Nolte. *Essai sur le Montenegro*. Ovu je knjigu izdao izdavač Kolman Levi u Parizu. Knjiga je posvećena talijanskoj kraljici Jeleni. Ovo je u čistom izlaganju kratka, ali potpuna studija o Crnoj Gori te obavješćuje čitaoca o glavnim karakteristikama Crne Gore. Izdanje je elegantno. B. K.

— Eduard Hartman, *život i filozofija*. Rasprava Dr. Br. Petronijevića, prof. biogr. univ. Ovom monografijom prikazan je Hartmanov sistem filozofije a uz to ima i nekoliko biografskih podataka.

— Prof. B. Poparić. *Pisma Ivana Lučića Trogirana*. Preštampano iz „Starina“ Jug. Akademije. Zagreb 1907. Uvod o pismima zaprema 22 stranice. Poparić nam je glede Lučića (Lucius) poznat još iz polemike 1896. g. sa Dr. L. C. Pavissiehem o njegovu prijevodu Lučićeva djela *De Regno Dalmatiae et Croatiae*. Sva su pisma Lučićeva upravljena do jednoga Valeriju Ponte, zadarskom arčidiakonu, njegovu prijatelju. Prva su 9 pisama pisana iz Trogira a ostala iz Rima; prvo je pisano 23. juna 1651. a posljednje 13. XII. 1678., 28 dana prije smrti. Pisama ima 140, ali ih je Poparić štampao samo 104. Ne može mu se odobriti, da je izostavio četvrtinu gradiva, kad sam priznaje da epistolar sadrži vrlo znatne podatke o Lučićev-

vim doživljajima u Dalmaciji i u Rimu, o njegovim obiteljskim vezama, donekle i historijat njegovog književnog rada, ma da je mnogo pisama i nestalo, a kaže da ima veliku znatnost i za kulturne i političke prilike Dalmacije XVII. vijeka i da je ovo jedini naš epistolar iz starijeg doba.

— Dr. F. Šišić univ. prof. *Kralj Koloman i Hrvati godine 1102*. Zagreb 1907. Cijena 1 K. Sa tri snimka. Štamp. Šimunić i dr. izdanje Ćirilometodskih zidara. Mala 8° str. 102. Ovo je monografija, kojom se pobijaju tvrdnje mađžarskog lista „Budapesti Hirlap“, u članku iz lažnih teza mađžarskih historičara Stefana Horvátha i Julija Paulera starijeg doba: da je Hrvatska zemlja, postala mađžarskom provincijom osvajanjem. Tvrdnje Hirlapa bile su: 1. Da su i Hrvati do 1830. god. smatrali osvojenje izlazištem ugarsko-hrvatske zajednice. 2. Da je ugovor između Kolomana i Hrvata 1102. g. podmetnut ili falsifikat. 3. Da je krunisanje Kolomana za hrvatskog kralja izmišljeno.

Protiv tih tvrdnja Šišić dokazuje da su Hrvati vazda isto tvrdili a da su Mađžari tendenciozno po prilikama preinačivali svoje tvrdnje, mada i sami Mađžari sve do prve polovine XIX. v. spominju s poštovanjem savez Hrvata s Kolomanom Šišić dokazuje da „trogirski dodatak“ ili „Memoriale Toma Arčidiakona“ nije ništa drugo nego izvadak iz jedne listine po svoj

prilici samoga kralja Kolomana god. 1102. Ova listina dokazuje da Koloman nije pokorio Hrvate, nego po ugovoru postao njihovim kraljem. Šišić napokon dokazuje da se Koloman okrunio kao kralj hrvatski. Na temelju je ovog razlaganja uspostavio na koncu spisa nekoliko tvrdnja, dokazanih tijekom raspravljanja, a to su 1.º Da su Hrvati smatrali sveđ Hrvatsku samostalnom kraljevinom. 2.º Nije bilo nikakva osvajanja. 3. Ugovor je bio u prav sklopljen. 4. Koloman se krunisao kao kralj hrvatski i položio zakletvu na hrvatski ustav. 5. Spis o ugovoru nije falsifikat 6. Istinita je listina ubilježena u registru samostana sv. Marije u Zadru o Kolomanovu krunisanja Ovim se knjiga Šišićeva protiv šovinizma Mađžara preporučuje sama Srbima i Hrvatima. Pr. D. M.

— *Crania Bosniaca: Opisili D. A. Weisbach i Dr. L. Glück.* Preštampano iz *Glasnika Zemaljskog Muzeja*. Sarajevo 1907. To su radovi za poznavanje antropološke strane naroda u Bosni i Hercegovini i ispitane su lubanje s groblja glasinačkog, koje je najstarije i koje dopire do bronzanog i gvozdenog doba, pak one groblja kod Jezerina. Oba groblja služila su još i u vrijeme seobe naroda. Lubanje iz Stoca, Lipe i Hodbine pripadaju rimskom doba a one iz Čatića i Zenice dopiru do prvog kršćanstva. Nađeno je lubanja *dolihoida* (duguljaste glave) i lubanja *brahicefala* (okruglaste glave). Jedne pripadaju jednom narodu, većina drugih drugomu. U najstarijem groblju glasinačkom prevladuju dolihoidi, 73%, a malo ih je brahicefala, 27%. Pisci sude da su lubanje dolihoidne rimskih naseljenika, a brahicefale ilirskih urođenika; ali mlađi brahicefali da pripadaju Sloveni-

ma, to jest Srbima. Drugi pisci nalaze ipak da je kod starih Slovena karakteristikon dolihoidni tip. Ali s jedne strane današnji Arnauti nijesu dosta proučavani antropološki, da se mogu porediti s lubanjama naših krajeva; a s druge treba da se uz kosture nađu i druge stvari slovenske, kao oboci nalik na latinsko slovo „S“ da se kosturi mogu držati za slovenske. Dr. S. Fr.

XVI. Kolo Srpske Književne Zadruge. Ima sedam knjiga. Jedna je prvi dio pjesama Vojislava J. Ilića sa predgovorom Jovana Skerlića. Ostale pjesme imale bi izaći u drugoj knjizi. Druga knjiga sadrži putopis *Pisma iz Italije* sa pričanjem o vladici Radu od Ljubomira P. Nenadovića. 3. je knjiga: *Zona Zamfirova*, poznata niška pripovijetka; 4. Pripovijetke Petra Kočića; to je izbor iz tri sveske njegovih pripovijedaka: „S planine i ispod planine“ i jaka satira „Jazavac pred sudom“; 5. Prvi dio „Enejide“ P. Verigilija M., prijevod i predgovor. Dr. Nikole Vučića; 6. „Mrtva strana“ Boleslava Prusa, prijevod Lazara R. Kneževića; 7. „Baja-Ganje“ bugarskog pisca Aleka Konstantinova, prijevod Aksentija Bacete Rujanca s predgovorom Jeremije Živanovića.

— *Nagrade za drame.* Biogradsko pozorište bilo je raspisalo nagrade za drame. Od tri nagrade dvije je dobio Branislav Đ. Nušić, t. j. 1500 dinara za dramu „Jesenja kiša“ u 4 čina; 400 din. za „Danak u krvi“, istorijski fragmenat u 1 činu. Drugu je nagradu od 800 din. dobio Milivoje Pređić za „Golgotu“ drama u 3 čina. Sem toga ocijenjene su kao dobre i predstavljace se i ove drame: Kosta Petrović i Sime Pandurović: „Na zgarištu“; V. Jovanović: „Karijera“ i P. Jovanović: „Pad“.

www.unilib.rs Otkriće i prikazivanje novih komedija Menandrovih. Menandar (koji je živio između 3429-20 pr. I.) bio je posljednji veliki grčki komediograf. On je sastavio preko sto komedija, u kojima je živo slikao i smjelo opisivao običaje; ali od svih tih komedija nije ostalo nego rijetkih fragmenata. U donjem Egiptu u Kom Iseguah (stara Afroditopolis i miera Afr.) Gustav Lefebvre, glavni nastojnik egipatskih starina, otkri nazad 15 mjeseca, kad su se kopali temelji jednoj kući, nekoliko komada papira u kojim pročita nekoliko grčkih stihova. Ispitivajući dalje zemlju nade tridesetak svitaka grčkih i koptičkih i nekoliko dijelova jedne knjige, na kojoj je bilo napisano ime Menandrovo. On je spasio 44 stranice stranom cijele a stranom propadene, te osim ostalog sadržaja našao je 328 stihova Menandrovih, koji potiču iz njegove četiri komedije, koje su po Lefebvreu mnijenju ove: „Junak“ „Žena sa Samosa“, „Obranička rasuda“ i „Ostrižena“. Ti fragmenti dokazuju graciju, komičnost i atičku pošalicu s kojih se proslavio posljednji grčki komediograf.

U Parizu sada će kušati da donesu na pozornicu odlomke jedne njegove vesele igre „Onaj koji pravo govori“. Ovu dramu preveo je franceski pjesnik A. Kroazè. Književnici nalaze da je ova drama Menandrova neobično karakteristična i duhovita.

— „Boj pijetlova“. slika Paje Jovanovića. Reprodukcijska tvrtka Petra Nikolića. Zagreb.

Vrlo zaslužna tvrtka Nikolićeva u Zagrebu evo opet našem narodu daje uzornu umjetninu da njom svoj dom i salon okiti.

Ovu divnu umjetničkom svijetu dobro poznatu sliku „Boj pijetlova“ naslikao je naš vrlo poznati slikar, sr-

bin Paja Jovanović. Bilo bi suvišno da kažemo štogod u slavu njegovu i njegovih djela, ta znade ga cio slovenski jug, čitavo Slovenstvo pa i svakolika Jevropa. Ali nama je Paja Jovanović kud i kamo miliji za to, jer je on svojim remek djelima ovjekovječio upravo naš narod, naročito našu vitešku Crnu Goru.

Ova krasna Jovanovićeve reprodukcija, koja se i u kompoziciji, karakteristici, kao i u bojama može takmiti sa drugim proizvodima ovake vrste, prikazuje istinit momenat iz južnoernogorskog života, borbu pijetlova, koju promatra četa junaka. Svi dobro prate ovu borbu koja tako silno djeluje na gledaoca, jer je slikar vješto unio u nju i lirički momenat. Divna Srpkinja stoji i ašikuje s kršnjim junakom.

Ovo je jedna od najkrasnijih slika nove škole. Smjelim korakom umjetnik posegnu za vijencem neumrlosti i već mu je čelo njime ovječano, jer je na svom prvom izloženju u Parizu primio zlatnu nagradnu kolajnu.

I reprodukcija same slike je izvrsna te je svakomu možemo najtoplje preporučiti, a držimo da će naša preporuka naći živog odziva. Cijena joj je na rokove 50 K. a u jedanput 45 K. Slika je široka 95 cm. a visoka 63 cm. okvir oko nje lijepo pozlaćen širok je 13 cm.

M. P. Jovanović — Vukovar, Srijem.

Nauka. - Наука.

Filozofija.

Mudre izreke. Od uzvišena do smiješna nema nego korak.

Napoleon I.

Jezik kosti nema, ali kosti lomi.

Srp. poslovice.

Ne zapuštaj male stvari: više slamać zaustavljaju slona.

Visnu Sharma.

Liječništvo.

— *Broj umobolnih ljudi u Irskoj.* Dr. Graham, nastojnik irskih ludnica, priopćuje u ovogodišnjem izvješću podatke o ludnicama. Ima u njima 25.000 umobolnih ljudi, to je 1 umobolni čovjek na 179 stanovnika. Prirast umobolnih može se reći da se podeseterostručio u 50 godina, tim bi se dokazalo da u Irskoj ljudski soj opada. Između uzroka navada i emigraciju, koja diže naj bolje ljudi i ostavlja slabije i nezgodnije za širenje rase.

Historičke znanosti.

— *Predistoričke pećine kod Salerna u Italiji.* Zuccarelli, profesor u napuljskoj universitatu, ispitao je dvije pećine u Salernskoj provinciji.

U prvu se pećinu ulazi teško kao kroz zdenac; sva je pokrivena sigama; nakon dvadeset metara ulazi se kroz usku šupljinu četveronoške u drugu pećinu; u njoj su nađene kosti velikih sisavaca, kosti grubo radene i mnogobrojno kamenje; oruda primitivne izrade od običnog vapnenjaka ili od kvarcita. Ove dvije spojene pećine nalaze se na željezničkoj pruzi Battipaglia Reggio.

Druga pećina, koju je ispitao prof. Zuccarelli, nalazi se na lijevoj obali rijeke *Calore*, između općine *Cotrone* i *Castelcivita*. Mnogo različi od prve svojom veličanstvenosti. Galerije obiluju sigama fantastične ljepote. U nekoliko galerija ima jezerčića sa izvanredno lijepim i bujnim vodnim rastlinstvom. Ova se pećina zove „Grotta dell' Oca“; s njom je spojeno pričanje strašilu i tu nigda ne prolazi dijete, ako ga ne prate. Zuccarelli je ispitao pećinu za 600 m. a nije mogao dalje, jer ga je spriječila duboka jama.

— *Otkriće umjetnine grčkog slikara Polignota.* Tu skoro kad se iskopavalo

staro groblje u Veli u Niderlandiji, nađena je jedna starogrčka vaza s crvenim figurama, koje prikazuju borbu grčkog ratnika sa jednom Amazonkom. Potpisan je Polignot, slavni grčki slikar, koji je živio u V. v. pr. Hr.

— *Uvedenje novog gregorijanskog kalendara u Rusiji.* „Trgov. Glasnik“ donosi vijest da će nastajne godine biti uveden u Rusiji novi kalendar i da će u tu svrhu, koliko se za sada zna, biti ukinuto 13 dana mjeseca februara da se stari kalendar izjednači s novim od 1. marta 1908.

Културне вијести - Kulturne vijesti.

Hronologija.

— *Stanovništvo grada Milana.* Broj zakonitog stanovništva u općini Milanškoj bio je od 552.853 duše, faktično pučanstvo bilo je od 561.989.

Što se tiče prirasta pučanstva u Milanu prije 1905. g., ono je raslo kolebajući između 8 i 9 hiljada na godinu, 1905. g. naraste za 14.325 a 1906. za 17.924; dakle prirastak posljednje godine bio je od 33% na tisuću. Ovaj prirast proizvodi se iz 20% razlike broja rođenih nad brojem mrtvih i od 80% razlike useljivanja nad iseljivanjem. Ako bude ovako trajalo 30 godina, Milan će tada imati milion stanovnika. Ali se gustoća pučanstva prorijeduje, jer se oko grada sve to više gradi i smanjuje se razmjerni broj kuća na mnogo podova.

— *Umjetnost u prirodnoj vegetalnoj celuli.* Umjetnici su od starine uzimali iz prirode dekorativne komade kao lišće primogovo ili akantovo i lozje. I u novije doba su upotrebili naj raznije oblike životinske i vegetalne.

Sada se glasovita umjetnička radionica u Glatigny-u obratila na celule

nadasre vegetalne, koje mogu pod sitnoznomor umjetnicima dati najkrasnijih uzoraka i divnih kombinacija i simetrija, iz kojih umjetnik može izvoditi krasnih motiva a da ne siluje svoju maštu, da stvori nešto što bude ponajviše nakaza u modernom stilu. Ovo je nov dokaz da umjetnici treba da uče prirodu.

— *Kamenougljen i cooks.* Proizvod koksa u Austriji nije dostatan, stoga je Austrija tributarna inostranstvu, nadasre Njemačkoj. Proizvod koksa u Austriji g. 1906. bio je od samih 1,700.000 tona. A pošto proizvod željeza visi o kamenouglju, dogodilo se ove godine da je trebalo stranom prekinuti a stranom ograničiti proizvodanje željeza s nestašice ugljena. Austrija ima u Štajerskoj i u Češkoj nekoliko glasovitih ugljenika. I Ugarska ima tog bogatog goriva; ali ipak treba sa strane unašati godišnjih 78.000 tona ugljena.

— *Potrošak željeza u Austriji.* Posljednjih godina se razvio toliko proizvod željeza u Austriji, da je potrošak ove kovine u neprestanom porasku. Svake se godine troši u Austriji 350.000 tona trgovinskog željeza; o krom toga za kolonije (šine), grede za zgrade potrošeno je 220.000 tona i 165.000 tona radenog i kalaisanog željeza. U Austriji na svakog stanovnika troši se 50 kg, u Sjed. Dr. 320, u Engleskoj 220, u Belgiji 160, u Njemačkoj 145, u Francuskoj 65, u Ugarskoj i Ruskoj po 25. U Austriji potrošak nije dostatan i moći će se poseliti. kad se riješi pitanje goriva i kad se bude upotrebio više bijeli ugljen, to jest vodena sila, koja nije još dovoljno upotrebljena.

— *Svjetski proizvod sirova željeza.* Godine 1807, to jest nazad 100 godina,

svjetski proizvod željeza iznosio je samo 760.000 tona a g. 1882. već je bio narastao na obla 21 miliona; od njih pripadali su Engleskoj 8·6 mil. Sjedinjenim državama, 3·4. Njemačkoj, 2. Francuskoj, 700.000. Belgiji, 900.000 Austriji, a po 400.000 Rusiji i Švedskoj. Sada je godišnji proizvod narastao na 61·5 miliona tona, potroštručio se dakle, i to u ovom razmjerju. Sjedinjene države i Njemačka dobile su rekord koji je prije pripadao Engleskoj, i to ovako: Sjedinjene države 27 miliona tona, Njemačka 12·8, Engleska 10·1, Francuska 3·4, Rusija 2·8, Austrija 1·9, Belgija 1·5 Švedska 100.000. Španja 600.

Vrjednost proizvoda sveukupnog željeza nazad 28 g. bila je od 1·700 miliona kruna a sada od 4·800 mil. K. to jest dva puta i po vrjednosti produkcije zlata.

Grafita kao mazalo, Gosp. Acheson iznašao je način kojim se može grafita stući u neopipivi prah i pomiješati ga s vodom tako da učini s njom crnu, jednoličnu kapljevinu koja služi za mazanje i kao izvrsno sredstvo protiv rđanju. I prije se upotrebljavala grafita u iste svrhe pomiješana s uljem ili masti, ali nije se znalo za način da se grafita pomiješa s vodom. Acheson zove ovu miješavinu „carbournudum“. Prednost ove kapljevine je jeftinoća, manja lijepivost i velika specifična toplina.

Kuća cara njemačkog koja se može razmetnut i prenijeti. Ove godine kad su bili u Vestfaliji manevri njemačke vojske, car je, budući tu nazočan, stanovao u kući, koja se može razmetnuti. Ona je zgrađena od drva i amianta, i s njom se lako premještao iz jednog sela u drugo: nema nego jedan sprat, podgnuta je dobro poviše

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

zemlje; u nutrimi ima tri sobe; malu dvoranicu, ložnicu za cara i ložnicu za njegova adjutanta ili više ih. Okrom toga ima i prostrana banja. Kuća se može razmetnuti u jedan sahat a sastaviti u tri, a treba 24 sahata da se prenesu razni dijelovi. Stijene su dvostruke a unutra prazne, da može između njih kolati ugrijani vazduh.

U kućici je mala zgrada sa motorom za procijedivanje vode i za otpremanje tople vode za banju. Kuću čuvaju na četiri ugla četiri stražara.

Cijena metaka iz topova. Jedan metak iz topa od 305 mm stoji 5333 franka, iz topa od 274 mm 2420 fr., od 100 mm 147 fr., od 47 mm 12 fr.

Poštarski i brzopjavni promet u Sred. Dr. U računskoj godini 1906-7. (od 1 aprila 1906 do 31 marta 1907) pošte dadoše dobit od 5.061.255 šterlinga, to je 121.470.120 K.; brzopjavi imali su manjak od 652.060 šterlinga, biva 15.001.200 K.; Čista dakle dobit postarsko-telegrafске uprave bila je od 4.419.200 sterlinga ili 106.469.920 K.

Rastrešenost na pošti. U Engleskoj porad rastrešenosti pošiljača pisama, koji su zaboravili napisati adresu, nije se moglo do konca prošle godlne uručiti 29 miliona pisama; jedan dio ovih pisama sadržao je vrijednosnih papira i predmeta u iznosu od 700.000 sterlinga, biva 16.800.000 K. Okrom toga našlo se u postarskim sandučićima 1493 banknote razne vrijednosti bez ikakve adrese; našlo se također 230 časovnika zlatnih ili srebrnih koji nijesu bili nigda reklamovani.

— *Flamski folkloristički muzej u Antverpenu.* Nastojanjem gosp. Maksa

Elskampa otvorio se tu skoro novi muzej, koji u četiri dvorane skuplja sve predmete koji služe da se prouči u prošlosti cijela kultura t. j. materijalni i psihički život, gradski i seljački u Fijandriji.

Нове Књиге - Nove knjige.

— *Suha grana.* Roman Svetozara Hurbana Vajanskog; sa slovačkog preveo J. Vučerić. Izdaje Matica Srpska. Knj. 22. Nagradena iz zadužbine J. Ostojića i žene mu Terezije. Novi Sad. 1907.

— *Pozorišne Igre.* Prodava na korist fonda za potpomaganje sirom. učenicima ž. učiteljske škole u Biogradu knjižara Sv. B. Cvijanovića u Biogradu 1908.

— *Rodolfo Franjin Magjer.* Zapisci sa sela. Pripovijesti knjiga prva. Osiak. 1907. Naklada prve hrv. dion. tiskare. Cijena 1 K 50 p. uvez. 2 K 50 p. Čist je prihod namijenjen za podignuće Strossmayerova Spomenika.

— *Stike iz života sv. Save;* napisao Dr. I. Bajić. Mitrovice. Štamp. Mir. Spaića. 1907. Cijena 50 para.

— *Mala Srpska Čitanka* (latiničom) za III. razr. srpskih osnov. škola uređili Pavle Čonić i Slavko M. Kosić učitelji. C. 50 p. Mostar, 1908. Paher i Kisić.

— *Mostar Džepni kalendar za 1908.* God. IX. Mostar. Paher i Kisić. Cijena 30 para.

— *Zidni Kalendar za g. 1908.* Mostar Paher i Kisić.

СПОМЕНИЦИ ДУБРОВАЧКИ

објелодањује А. ВУЧЕТИЋ.

21. Неки Мурат, по свој прилици турски часник, бјеше се погодио на Царини с драгоманом дубровачкијем, да ће му Дубровчани давати на Царини сваку четврту аспру. Али они му нијесу давали што су били обећали, зато се потужи господи дубровачкој, опомене их да врше своју дужност, иначе ће се он дигнути. Нема датума, ни мјеста.

22. Неколико писама садржи преписку Дубровчана са санџацима херцеговачкијем и пашама босанскијем и херцеговачкијем. Има писмо од 8. јула 1537. одређено за Пери бега санџака херцеговачкога. Ово је остало непослато и бјеше још запечаћено, кад је дошло до мојијех руку године 1898. Овијем писмом Дубровчани га обавјешћују да му шаљу властелина Јерка Басељи с даром, што они зову цвијетак љубави. Док је санџак био у Гацкому, они су били одредили властелина да пође онамо, али да су га сада одредили за Мостар, јер је паша у Мостару.

На овоме је писму печат дубровачке републике, има 41 милиметара премјера. У пољу су три куле, средња је нај виша и нај шира; на доњој страни куле су врата. Повише врата је свети Влахо пред средњом кулом. На лијевоме крају поља је слово S. (*sanctus*) а на десному В. (*Blasius*). На околу је натпис:

† SIGILLVM COMVNIS RAGVSII. Писао је ово писмо канчилијер Трајан Пасков Примовић, који је био дијак српски од 1525-7 до 1536.

23. Писмо од 7. децембра 1648. управљено је Мехмед паши, везиру од Босне и сердару војске у Акхисару, а служи као вјеровно писмо драгоману, који му се шаље. Ни ово писмо не бјеше послато оному, којему бјеше управљено.

24. Писмом од 10. марта 1680. обраћају се Дубровчани новому тефтедару од Босне и питају га, зашто није још дошао нови емин у Дубровник, кад је старому вријеме до марта изашло, те се овај диже.

25. Беуз бег, сандак херцеговачки, захваљује што му Дубровчани шаљу калафате и моли их да их брзо пошаљу и да их предаду Назор бегу.

26. Имамо у овој збирци писама која се односе на Црногорце. Једно се налази између писама црковњака, а то је оно што је управљено надбискупу дубровачком, које ћемо донијети, друго је оно Зупца Кузме Даниловића а треће је ово, о којем ће сада бити говора, то јест Сабита паше од Требиња. Он пише Дубровчарима о Црногорцима. Они су га били обавјестили да је дошао у Нови владика црногорски с генералом рускијем. То да је и он само чуо и да заједнички душмани Дубровчана и Турака имаду неки уговор. Обавјешћује Дубровчане да је већ по заповиједи царевој ставио по границама карауле и страже, гдје је потребито за сачување од Црногораца, а сада, кад је примио писмо од Дубровчана, да је ставио и мртву стражу, да гледају, ако би се непријатељи спремили или пут Требиња, или пут Конавала, те опомиње Дубровчане да и они метну страже у Конавлима. Приопћује да је објавио писмо Дубровчана агама и свијем и да су сви справни пролити крв проти Црногорцима. Али за преправе да треба новаца и зато да су пошли у Дубровник Ахмед-ага и Осман ага, да приме новце од соли. Изгледа да је ово писмо почетком XIX. вијека писано. У овој збирци има од Муслимана и писама из Африке. Тако је ово што доносимо под бројем који иде.

27. Али Мири Миран из Туниза пише Дубровчанима почетком марта 1756, да пошто иде ћа из Туниза консуо холандијски, који је био и консуо дубровачки, а Дубровчани изказали жељу да га наслиједи као дубровачки консуо у Тунизу господин *Louvere*, Али Мири га граговољно прима.

Uredništvo čestita Božićne blagdane i mlado ljeto Svoj
Gospodi Saradnicima, Predbrojnicima i Podupirateljima „Srda“
moleći ih za njihovu daljnu potporu.